

DE MOURIK

VOGELWERKGROEP RIJK - VAN - NIJMEGEN e.o.

jaargang 22 nummer 3

1996

-DE MOURIK

BLAD VAN DE VOGELWERKGROEP RIJK VAN NIJMEGEN EN OMSTREKEN.

Redactie

Ronald Zollinger, J.v.Speykstraat 58, 6512 GZ Nijmegen, 0243-226075
Menno Hornman, Multatuliplaats 28, 6531 DW Nijmegen, 0243-556328

-VOGELWERKGROEP RIJK VAN NIJMEGEN EN OMSTREKEN.-----

Werkgebied

Rijk van Nijmegen, Overbetuwe ten zuiden van de Linge en ten oosten van A50, Duffelt, Salmorth, Reichswald, de Kop van Limburg, Land van Cuyk, Land van Maas en Waal.

Bestuur (Postbus 1248, 6501 BE Nijmegen)

Voorzitter a.i.: Michiel van der Weide, Heidevenstraat 223, 6533 TP Nijmegen, 0243-567385
Secretaris : Peter Brouwer, Pater Brugmanstraat 49, 6522 EH Nijmegen, 0243-220618
Penningmeester: Dio Hornman, Derde Buitenpepers 31, 5231 AM 's-Hertogenbosch, 0736-426883
Lid : Menno Hornman, zie redactie

Activiteiten en werkgroepen

Archief: Ronald Zollinger, zie redactie.
Vogelcursus: Marc Schols, Klaverpas 13c, 6652 EM Druten, 04875-15126
Excursies: Henk de Vries, Jan van Cuijkstraat 46, 5431 GC Cuijk, 04853-13614. Fons Reijerse, 04855-71212. Joop Thomas
Broedvogelinventarisaties: Menno Hornman (adres zie redactie)
Rivierentellingen: Gerard Schreurs, Van Goorstraat 63, 6512 EC Nijmegen, 0243-238045
Stellopertellingen: Peter Brouwer (adres, zie bestuur)
Kerkuilen: Jan Jacobs, Plakseweg 15, 6562 LR Groesbeek, 02439-72574
Werkgroep Avifauna Land van Cuijk: Rob Hendriks, 05706-14329

Dierenambulance Nijmegen (DAN) en vogelopvangcentra

Dierenambulance Nijmegen, Thijmstraat 121, 6531 CP Nijmegen, alarm 0243-550222; info 0243-562580
N. Ebben, Heerstraat 18, 5435 PC St. Agatha, 04853-12378
H. Huilmand, Rijksstraatweg 303, 6573 CX Beek-Ubbergen, 02468-43376 (alleen roofvogels en uilen)
M. Reijnders, Heyenseweg 51, 6591 HB Gennep, 04855-11906
J. van der Vaart, Jozef Israëlsstraat 15, 6521 MS Nijmegen, 0243-2334470

Contributie

Leden	f 17,50
Jeugdleden tot 18	f 7,50
Gezinsleden	f 2,50

GIRONUMMER 4463052 t.n.v. VWG Rijk van Nijmegen e.o. te 's-Hertogenbosch

Overname van (gedeelten) van artikelen of van illustraties is uitsluitend toegestaan met bronvermelding en schriftelijke toestemming van de auteur. Auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikel. Publicatie van artikelen, meningen etc. hoeft niet te betekenen dat de daarin vermelde meningen, conclusies etc. het inzicht van de redactie weergeven.

REDACTIONEEL

De redactie had dit derde nummer van 1996 iets eerder willen laten verschijnen, maar beter laat dan nooit! Sinds 1989 zijn er jaarlijks 3 nummers verschenen of slechts 2 (in 1991 en 1994). Met 127 leden mag het toch niet moeilijk zijn om 28 bladzijden te vullen per kwartaal, dus stellen wij voor dat ieder lid minimaal om de 4 jaar een stukje schrijft van 4 pagina's, of er volgen represailles (was er vroeger niet zo iets als een hogere contributie voor sympathiserende leden, of een strafweekend vogelen in Siberië?).

Gelukkig zijn er leden die vaak meer dan 4 uit 4 scoren, zodat de kopijstroom toch op gang blijft. Vooruit, als ieder lid dat in de afgelopen vier jaar niets in de Mourik heeft geschreven een bijdrage levert, dan komt het zeker goed met dat vierde kwartaal nummer.

Fred Hustings heeft meteen het voortouw genomen en een geweldige demarrage geplaatst door in dit nummer een bijzondere bijdrage te leveren over de vogels in de stad Nijmegen in januari 1984 en 1985.

In dit nummer verder aandacht voor de wintervogeltelling in het Land van Cuyk in de winter 1995/96 door Leon Peters.

De redactie wenst u alsnog een vogelvrij 1997 !

Ledenmutaties

Nieuwe leden:

Dick Douwes, Dukaatstraat 81, 6532 RG Nijmegen

Peter Eekelder, Mr. Franckenstraat 27, 6522 AC Nijmegen, tel. 024-3227013

Twan Giesen, Amelia van Zalmslaan 65, 5361 LD Grave

Adreswijzigingen:

Bram Aarts, Oude Molenweg 265, 6532 BA Nijmegen, tel. 024-3501020

Jan Jacobs, Plakseweg 15, 6562 CR Groesbeek, tel. 024-3972574

Ward Hagemeijer, Albert Schweitzerlaan 20, 6525 JT Nijmegen, tel. 024-3542336

Jan Kremer, Weezenhof 29-50, 6536 HN Nijmegen, tel. 024-3446206

Marijn Nijssen, Ruisdaelstraat 10, 6521 LD Nijmegen, tel. 024-3227930

Marc Schols, Molenweg 11, 5351 ES Berghem, tel. 0412-403138

Chris van Turnhout, St. Canisiussingel 34, 6511 TJ Nijmegen, tel. 024-3604638

Opzeggingen:

Leon Engels

Kell Eradus

Onno Kneepkens

In Memoriam:

De heer W.S. Hermsen, oud burgemeester van Beek, is op 2 oktober 1996 overleden. Sinds 1978 was hij lid van de Vogelwerkgroep Nijmegen en zeer betrokken bij het behoud van natuur en landschap in het Rijk van Nijmegen.

De heer W.H.A. Hekking is op 7 oktober 1996 overleden. Hij was vanaf 1980 lid van de Vogelwerkgroep Nijmegen en heeft zich in het bijzonder ingezet voor vogels in het Rivierengebied. Hij is mederedacteur van het boek 'Vogels van de Grote Rivieren'.

**Notulen van de najaarsledenvergadering *Vogelwerkgroep Rijk van Nijmegen e.o.*,
te Burghardt van de Berghstraat in Wijkcentrum Bottendaal, op 21-10-96**

1. Opening

Voorzitter Michiel opende na een Nijmeegs kwartiertje de vergadering.

2. Notulen

Er waren geen opmerkingen naar aanleiding van de notulen van de
voorjaarsledenvergadering.

3. Ingekomen stukken

- aankondiging Landelijke Dag SOVON zaterdag 30 november in de Schouwburg te Nijmegen
- de VWG heeft een video-band gekregen van RWS over de Aalscholver
- er ligt een enquête van SOVON over onder andere een nieuw Atlasproject

4. Mededelingen

- Het I.V.N.-Nijmegen organiseert op 10-12-96 in wijkcentrum Hatert een informatiebijeenkomst over weidevogelbescherming.
VWG Bommel doet al aan weidevogelbescherming in de Bemmelse en Gendtse Polder
- Voor het project Flora en Fauna-Nijmegen worden bijdragen gevraagd. Michiel suggereert losse waarnemingen in te sturen. Pieter-Paul van Laake en Fred Hustings hebben in het verleden onderzoek gedaan in de stad of doen dat nog, en zouden dus de aangewezen personen moeten zijn om gegevens te leveren.

5. Bestuur

- Dio Hornman heeft er een bestuursperiode opzitten, maar stelt zich herkiesbaar. Hij wordt bij acclamatie herkozen.
- Financiën: Rob Gorissen en Hans Wegman vormen de nieuwe kascommissie.
- Harvey van Diek heeft voor zijn afstuderen een verslag gemaakt over de inventarisaties in de Ooypolder e.o. Hij vraagt aan de VWG een vergoeding van f 360,00 voor de onkosten die hij daarvoor heeft gemaakt. Alle tellers hebben een gratis exemplaar gekregen.

6. Samenwerking Arnhem-Nijmegen

Voor het maken van 5-jaarrapport over de Gelderse Poort heeft Fokko Erhart alle geld via zijn eigen rekening laten lopen. Dit creëerde een niet erg heldere situatie. Daarom heeft VWG Arnhem voorgesteld om voor het Gelderse-Poortproject een aparte, gezamenlijke rekening te openen onder beheer van een gezamenlijke werkgroep. Er ligt nu een tamelijk definitief voorstel; een paar punten moeten daarbij nog worden besproken. Eén daarvan is het punt van de grootte

van de bedragen waarover de werkgroep mag beschikken. In onze VWG houden we f 250,00 als norm aan. De voorbereiders vragen zich echter af of dat wel werkbaar is. Het is tenslotte de bedoeling dat de begroting van de op te richten werkgroep door de respectievelijke besturen wordt goedgekeurd. Wanneer dat gebeurd is, zou de werkgroep dus volgens de begroting mogen handelen, ook wanneer het om grotere bedragen gaat.

De samenwerking wordt nu vooral gericht op het beheren van het geld voor het Gelderse-Poortproject; in de toekomst zou daar natuurlijk ook best iets inhoudelijkers uit kunnen groeien.

De werkgroep gaat zich ook bezighouden met het betaald krijgen van het coördinatiewerk voor het project, ongeveer 3 maanden per jaar. Tot nu toe hebben Fokko Erhart en Johan Bekhuis dat op vrijwillige basis gedaan. Johan wil zich terugtrekken om eens wat anders te kunnen gaan doen, een goed moment voor de VWG om het project eindelijk eens tot een VWG-project te maken wat het eigenlijk altijd geweest is.

De werkgroep zal zich ook bezighouden met het werven van subsidie van de gemeenten in onze werkgebieden, los van de subsidie die we voor een eventueel volgende rapport nodig zullen gaan hebben.

Een laatste bericht: de provincie heeft zich bereid verklaard om de coördinatie te gaan betalen. Over de tegenprestatie wordt nog gebakkeleid. Over de persoon van de coördinator bestaat nog geen uitsluitel.

7. Werkgroepen

- Archief: de waarnemingenrubriek in de Mourik is overeind gehouden door Ronald. Hij zal binnenkort mensen bij elkaar roepen die zich opgegeven hebben voor het invoeren van het archief.
- Mourik: binnenkort weer nummer met o.a. Duivelsberg, Jansberg; Johan Thissen over Salmorth; Marc Schols over Hatertse Vennen.
- Vogelcursus: Marc Schols gaat weer een beginnerscursus organiseren. Hij heeft mensen nodig voor excursiebegeleiding.
- Excursiewerkgroep: gaat door ondanks de wat magere belangstelling. Nog steeds een verzoek om een commissielid uit Nijmegen.
- Rivierentelling: Meino Koning zal de coördinatie over gaan nemen van Gerard Schreurs. Wegman-van Diek gaan Heumen-Appeltern tellen.
- Steltloperentelling: groot vraagteken.
- Kerkuilen: dit jaar 15 broedparen waarvan 5 in Groesbeek en 5 in de Ooypolder. Helaas volgde een muizenrash waardoor er maar weinig jongen overbleven.
- Roofvogels: Ronald: broedresultaten vrij goed. Boomvalk 5 territoria (Staartjeswaard geringd). Buizerd goed jaar. Havik en Sperwer stabiel.

Roodborsttapuit:	seizoen begonnen met 28 paar, zakte naar 24 paar. Geen enkele 3e nestpoging. Vestigingen van juvenielen in Kranenburgerbroek.
Ooypolder:	slecht jaar voor watervogels, goed voor Sprinkhaanrietzanger. Kleine Bonte Specht 5, Grauwe Gors 2. Kwartelkoning Millingerwaard, geen Grote Karekiet, mogelijk Oeverloper Ooyse Graaf.
Staatjeswaard:	Blauwe Reiger, 2 nesten mislukt. Kwartelkoning.
Leurse Bos:	Rob Gorissen: geen bijzonderheden.
Kraaienbergse Plassen:	Leon Peters
Avifauna Land van Cuyk:	alle soortteksten zijn geschreven en gecorrigeerd. Alle hoofdstukken geschreven. Nu nog wat grafieken. Bij de voorjaarsledenvergadering kunnen we natuurlijk de presentatie tegemoet zien....

8. Rondvraag

- Harvey van Diek: waarom heeft VWG niet aan Birdlife-weekend meegedaan? Het weekend was eind september, dus voor de najaarsledenvergadering.
- Menno vraagt of mensen mee willen helpen aan het volledig maken van het eigen Mourikenarchief.

9. Sluiting

De voorzitter sluit de vergadering om het woord te geven aan Menno voor een diaserie over zijn vakantie in Israël. Smullen geblazen dus!

Peter Brouwer, secretaris

RIVIERTELLINGEN TEL(LEN) MEE!

HARVEY VAN DIEK, Van der Brugghenstraat 4, 6511 SL Nijmegen

Als de 'r' in de maand is, is het weer zover: riviertellen. Koffiekannen en broodtrommels worden gevuld en de katebak ligt bezaaid met telescopen en statieven.

In 1994 zijn Peter Hoppenbrouwers, Hans Wegman, Dio Hornman en ondergetekende in het winterhalfjaar (sept-april) begonnen aan een riviertelstuk langs de noordkant aan de Maas van Heumen naar Appelteren. Dit in het kader van het SOVON-project 'Grote Rivierentelling'. Een keer per maand, rond de vijftiende, telden we steeds hetzelfde uiterwaardengebied op watervogels. Daarbij 'deden' alleen watervogels mee die een duidelijke relatie met het gebied vertoonden. Overvliegende vogels en vogels die te ver binnendijks vertoefden noteerden we niet. Enthousiast als we waren telden we in het begin gemakshalve alle soorten. Dus ook de houtduiven en de kraaien. Dit seizoen ('96/'97) zijn we alleen de watervogels gaan tellen. Alleen 'leuke' niet-watervogels (erg subjectief, ik geef het toe!) noteren we ook nu nog.

De groepssamenstelling is intussen veranderd. Dio, de motor achter het geheel, besloot te stoppen. Daarvoor kwamen eerst Theo van Diek en later Dick Douwes voor in de plaats. Naast een hoop lol, vogelaarsgebabbel en het uitwisselen van de laatste nieuwtjes wordt er nog steeds serieus geteld. Denk nou niet dat saai ogende uiterwaarden vogelonvriendelijk zijn. Het tegendeel wordt hieronder bewezen. In januari 1996 telden we onze 100e soort. Een ontmoeting met een roodwangschildpad behoort eveneens tot de mogelijkheden. Interesse? Misschien heeft Gerard Schreurs, coördinator riviertellingen, nog een onbemand rak in de aanbieding.

dodaars	boomvalk	gekraagde roodstaart
fuut	patrijs	paapje
aalscholver	fazant	tapuit
blauwe reiger	waterral	beflijster
knobbelzwaan	waterhoen	merel
kleine zwaan	meerkoet	kramsvogel
zwarte zwaan	scholekster	zanglijster
rietgans	kievit	koperwiek
kleine rietgans	watersnip	grote lijster
kolgans	grutto	kleine karekiet
grauwe gans	wulp	braamsluiper
sneeuwgans	tureluur	zwartkop
canadese gans	witgatje	tjiftjaf
brandgans	oeverloper	fitis
nijlgans	kokmeeuw	grauwe vliegenvanger
indische gans	stormmeeuw	staartmees
casarca	zilvermeeuw	pimpelmees
bergeend	grote mantelmeeuw	koolmees
smient	visdief	boomklever
chileense smient	holeduif	boomkruiper
krakeend	houtduif	vlaamse gaai
wintertaling	turkse tortel	ekster
wilde eend	steenuil	kauw
pijlstaart	ijsvogel	roek
slobeend	grote bonte specht	zwarte kraai
tafeleend	veldleeuwerik	bonte kraai
kuifeend	boerenzwaluw	spreeuw
eidereend	huiszwaluw	huismus
brilduiker	graspieper	ringmus
nonnetje	gele kwikstaart	vink
grote zaagbek	witte kwikstaart	groenling
blauwe kiekendief	winterkoning	putter
havik	heggemus	sijs
sperwer	roodborst	kneu
buizerd	pestvogel	rietgors
torenvalk	zwarte roodstaart	smelleken
		(roodwangschildpad)
		totaal 108 soorten

Wintervogeltelling in het Land van Cuijk 1995/96

LEON PETERS, Busweg 4, 5364 NE Escharen

Inleiding

Hier is dan eindelijk een overzicht van de wintervogeltelling gehouden op 30 december 1995 in het Land van Cuijk. Toen er eenmaal genoeg tellers gevonden waren, hebben zij flink hun best gedaan: slechts drie blokken zijn niet geteld (vorig jaar nog tien). Bovendien moesten zij barre kou trotseren: een gure oostenwind bij een temperatuur die een stuk beneden het vriespunt lag. Deze kou had half december al ingezet. Op de dag zelf was het mooi, droog weer en er lag weinig sneeuw. Echter bijna alle waterlopen zaten dicht. Alleen de Maas en een enkele beek, zoals de Lage Raam, waren nog open. De Kraaijenbergse Plassen zaten half dicht. Helaas was er op enkele plaatsen langs de Maas wel verstoring door jacht.

Bij het interpreteren van de totaalaantallen moet rekening gehouden worden met het feit dat er (zoals gezegd) meer blokken zijn geteld dan vorig jaar (en misschien ook eerdere jaren). Belangrijk is o.a. dat deze keer weer blokken in het Maasheggengebied tussen Sambeek en Vierlingsbeek zijn geteld, die voor sommige soorten hoge aantallen opleverden.

Resultaat

De totaalaantallen van alle tellingen sinds 1986 zijn in onderstaande tabel te zien. Hierbij moet aangetekend worden dat voor Kol- en Rietgans alleen de pleisterende aantallen zijn opgenomen. Over de al dan niet wilde oorsprong van enkele soorten kan gediscussieerd worden, maar ik heb ervoor gekozen de Brandgans als wild te beschouwen en de Sneeuwgans onder exoten (ontsnapt) te plaatsen. Een aantal Nonnetjes zijn mogelijk dubbel geteld.

Tabel 1. Wintervogeltellingen Land van Cuijk 1986-1996

	86/87	87/88	88/89	89/90	90/91	91/92	92/93	94/95	95/96
Rdklduiker	1	1							
Dodaars	10	10	18	26	29	16	23	14	23
Fuut	44	35	33	34	52	51	62	83	170
Aalscholv	52	95	42	91	145	73	351	55	198
Bl.reiger	59	36	81	94	91	58	76	87	108
Kn.zwaan	24	46	14	40	49	128	96	90	105
Kl.zwaan	57	36	21	28	98	71	102	72	288
Wilde Zwaan									14
Rietgans	115	500	153	25		5	166	194	95
Kl.rietgans								4	1
Kolgans	116	2					191	547	3690
Grauwe gans	73	69	5	35	113	209	315	467	399
Bergeend	2					3			2
Krakeend	6			3	2	3	23	10	11
Wintertal	76	11	23	83	28	7	116	28	137
Smient							2	492	7
Wilde eend	921	3926	652	1947	1309	1273	1751	1267	1890
Pijlstaart		1		2				1	
Slobeend			6	2	6				18
Tafeleend	468	921	50	899	201	308	323	324	264
Kuifeend	538	793	500	693	265	561	170	309	435

	86/87	87/88	88/89	89/90	90/91	91/92	92/93	94/95	95/96
Toppereend	1								
Eidereend	2		1						
Gr. zee-eend	2								
Zw. zee-eend		2							
Brilduiker	12	6	7	8	5	9	4	4	6
Nonnetje	6								
Gr. zaagbek	5	1	4		19	6	1	2	32
Mid. zaagbek							11	6	48
Bl. kiek	1	1		1	1	1	2	3	
Havik	10	8	9	9	1	1	1	1	1
							4	5	9
Sperwer	33	34	23	24	16	22	24	28	21
Buizerd	141	122	136	176	120	166	208	247	199
Ruigpootb							1		1
Slechtvalk									
Torenvalk	25	43	51	117	112	85	103	66	62
Smelleken		2		1	1	1			1
Patrijs	72	37	30	116	140	147	382	211	113
Watteral			1						
Waterhoen	144	53	120	192	159	132	220	170	179
Meerkoet	2389	2079	2481	1973	2066	2606	1872	1751	2322
Scholekster	2		1				1		
Kievit	1000	181	1031	1278	947	591	516	857	0
Watersnip	3	1	4	3		3	12	12	21
Wulp	65			4			28	25	28
Witgatje	4	3	12	11	3	1	3	1	5
Kokmeeuw	12469	11805	11581	10061	6723	12164	3345	2109	1310
Stormmeeuw	1983	1107	424	499	330	1230	580	640	1267
Zilvermeeuw	100	387	429	676	375	2379	380	17	150
Geelpootmeeuw								1	
Kl. mantelm.					1	3		2	
Gr. mantelm.				1			1		1
Holenduif	1509	668	563	744	808	366	849	821	1052
Steenuil	8	5		4	1		2	5	5
Ransuil						3	5	4	
Bosuul								1	
Velduil		1							
Kerkuil				2					
Ijsvogel				2			1	1	1
Gr. specht	4	1	1	3	2	1	2	4	4
Zw. specht		1	3	1	3	1	1		
Kl. bonte sp.				1				1	1
Veldleeuw.	1221	269	123	136	137	135	861	1055	1713
Str. leeuw.	1								
Graspieper	112	40	49	123	81	77	12	271	401
Waterpieper		2	1	1			2	11	1
Witte kwik	9	12	29	21	30	8	2	12	18
Gr. gele kwik			1						
Kramsvogel	3463	2507	898	1631	568	502	106	564	3733
Koperwiek	38	52	59	76	18	175	7	65	1087
Tjiftjaf	1							1	
Vuurgoudh.	1								3
Boomklever		3					1	5	1
Boomkruiper	17	12	17	28	17	17	2	20	18
Klapekster			1					1	
Vl. gaai	174	63	173	122	75	144	94	157	63
Ekster	2053	1717	1381	1190	774	591	681	453	445
Kauw	6586	5116	5906	4642	4149	3648	6234	3796	5426
Russ. kauw		22	34	25	9	11	5	7	4
Roek	7924	3802	6723	4712	3988	4433	5572	3946	3283
Zw. kraai	4231	3219	3609	4500	2659	3018	3387	3413	3415
Bonte kraai	26	30	22	28	22		9	10	
Kruisbek				2	25		3		
Keep	142	1	39	70	1	118		41	30
Putter		27	1	2	18		22	27	
Sijs	171	325	197	230	239	98	175	385	365

	86/87	87/88	88/89	89/90	90/91	91/92	92/93	94/95	95/96
Frater	18							2	
Barmsijs	220	1	1		14			1	41
Goudvink	3	3	4	7	3	6		1	3
Appelvink			1			6			
Geelgors	170	201	230	161	128	127	191	223	171
Rietgors	5				1		1		
Hadada-ibis			1	1	1				
Zwarte zwaan				1					2
Canadese gans						1	1		17
Brandgans								2	1
Ind.gans	1	1						1	1
Gans spec.						609			
Nijlgans		25	2	13	2	6	70	20	63
Casarca		2						1	
Tafel*kuifeend		1							
Krooneend								1	
Muskuseend				1					

Bespreking

De koude heeft voor een aantal verrassende resultaten gezorgd. Ik zal daar in het kort wat over zeggen. Veel blijft echter speculatiewerk, omdat ik niet over alle gegevens beschik, zoals precieze cijfers over het weer en over de aantallen en de verspreiding van de getelde soorten in de rest van het land tijdens deze winter, laat staan die in de rest van Europa.

Het meest opvallend zijn de hoge tot zeer hoge aantallen watervogels, op enkele uitzonderingen na. Verschillende soorten bereiken recordaantallen, terwijl veel andere (ver) boven hun gemiddelde zitten. Het lijkt gemakkelijk de reden hiervoor te zoeken in de lage temperatuur van de voorafgaande weken. Maar hier moet enige voorzichtigheid in acht genomen worden. De oostenwind kan bijvoorbeeld een rol gespeeld hebben. Daarnaast reageren soorten verschillend op koude.

Sommige soorten uit Noord- en Oost-Europa geven hier een verhoogde presentie te zien tijdens zeer strenge winters, bijvoorbeeld de Canadese Ganzen uit Scandinavië. Maar een soort waar dit ook voor opgaat, de Rietgans, is hier juist in lagere aantallen waargenomen in vergelijking met eerdere jaren. Mogelijk zijn er later in de winter, bij aanhoudende kou en meer sneeuwval, wel meer Rietganzen onze kant opgekomen. Hierover heb ik echter geen gegevens. Andere soorten laten in ons land weinig verschil in presentie zien tussen normale en strenge winters, bijvoorbeeld Fuut en Kleine Zwaan. Dat er voor deze soorten toch recordaantallen zijn geteld, kan gelegen hebben aan de stevige oostenwind of een eerder wegtrekken naar de overwinteringsgebieden bij ons door de invallende kou. Dan zouden wij tijdens een aankomstpiek geteld kunnen hebben. Dit zou echter gestaafd moeten worden met gegevens later uit die winter.

Smienten zijn er, zeker in vergelijking met vorig jaar, weinig gezien. Mogelijk hebben deze eenden zich op gunstiger plaatsen in ons land verzameld of zijn ze al weggetrokken richting Zuidwest-Spanje. Andere niet erg winterharde soorten die nu nog aanwezig waren, zullen ons gebied later nog verlaten hebben.

Duidelijk was verder de concentratie van watervogels langs de Maas en de Lage Raam, die beide (vrijwel) vrij van ijs waren.

Ook een aantal zangvogels deed het goed. Kramsvogel, Koperwiek, Veldleeuwerik en Graspieper zijn nog nooit zoveel gezien. In tegenstelling tot de laatste twee, zijn de eerstgenoemde soorten vrijwel uitsluitend in het Maasheggebied tussen Cuijk en Vierlingsbeek waargenomen. Hier zit dus ook een addertje onder het gras. Een aantal blokken uit dit gebied zijn vorig jaar

namelijk niet geteld. Toch lijkt dit verspreidingspatroon wel erg karakteristiek te zijn voor deze (streng) winter. Blijkbaar bieden de Maasheggen de beste fourageermogelijkheden, wat ook wel voor te stellen is met al die Meidoorns.

Opvallend in negatieve zin zijn de lage aantallen kraaiachtigen. De Ekster wéér lager (nu nog ruim 20% van de aantallen in 1986/87). Ook (Vlaamse) Gaai en Roek scoren minimaal. Voor Bonte Kraai en Russische Kauw zouden op grond van de kou ook hogere aantallen verwacht kunnen worden. Blijkbaar gaat deze redenering hier niet op. Alleen Kauw en Zwarte Kraai zijn in gemiddelde aantallen waargenomen.

Een vergelijking met tellingen rond de Kraaienbergse Plassen in de (eveneens koude) winter van 1985/86 laat overeenkomsten en verschillen zien. Overeen komen lage aantallen Kokmeeuw en Kievit (de laatste afwezig tijdens deze telling!) en veel Grote Zaagbekken. Maar Wulp, Stormmeeuw, Steenuil en Veldleeuwerik waren nu niet opvallend afwezig (in tegendeel), en Tafeleend en Brilduiker niet opvallend aanwezig. Een eenduidige verklaring hiervoor is niet eenvoudig te geven, evenmin als voor de toch grote verschillen met de aantallen tijdens de wintervogeltelling van 1986/87, die ook in een koude winter plaatsvond. Redenen kunnen gelegen hebben in het verloop van de koude gedurende deze winters.

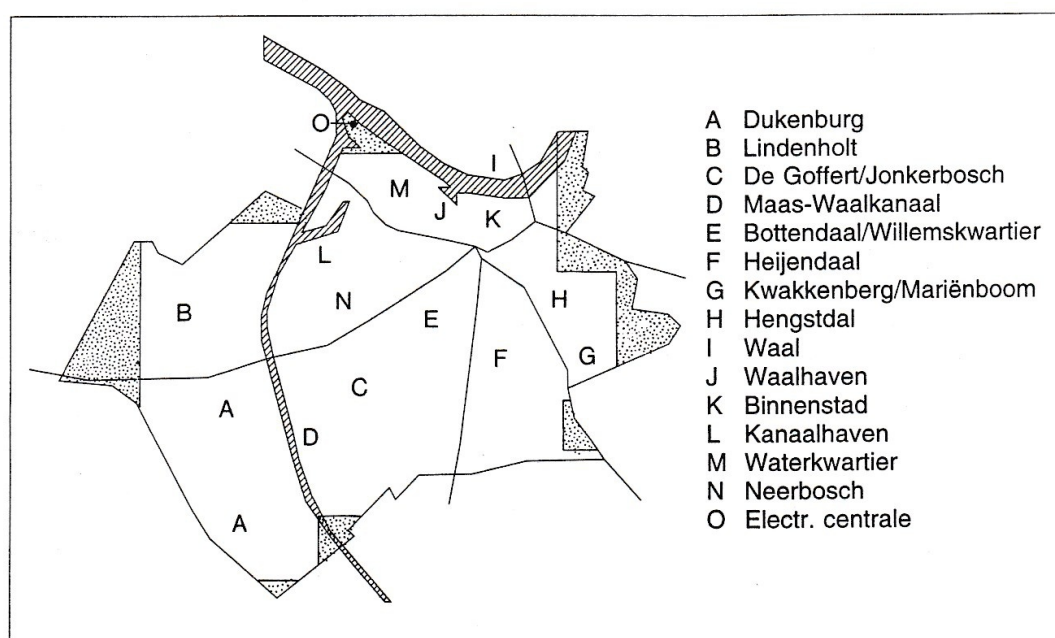
Leuk was weer het uiterst stabiele aantal van 1 Blauwe Kiekendief. Zij (mogelijk dezelfde vogel als eerdere jaren) dook weer in de zuidoosthoek van het Land van Cuijk op.

Tot slot

Van verschillende tellers kwamen opmerkingen over de verouderde kaartjes, die al in gebruik zijn sinds de eerste wintervogeltelling begin 1987. Er zijn wegen verdwenen en nieuwe zijn er bijgekomen, bospercelen zijn aangeplant of juist gerooid, de ruilverkaveling heeft haar werk gedaan en aan stads- en dorpsuitbreiding valt niet te ontkomen. Maar waarschijnlijk de belangrijkste verandering in deze periode is de aanleg van de A73 geweest, die telgebieden nu dwars doorkruist. Kortom: tijd voor nieuw kaartmateriaal. En ja hoor: de kaartjes van de Topografische Dienst zijn juist vers van de pers in de bus gevallen. Na wat knip- en plakwerk moeten die een goede basis voor volgende tellingen gaan vormen.

Uit de ingestuurde telformulieren blijkt echter ook dat het bij sommige tellers nog aan enige uniformiteit c.q. kennis van de regels volgens de handleiding schort. Daarom is er een nieuwe in voorbereiding. Met behulp hiervan en met de inzet van de tellers moet het mogelijk zijn de tellingen nog verder te verbeteren.

Leon Peters, Busweg 4, 5364 NE Escharen, tel. 08860-74697; of: Chopinlaan 184, 9722 MC Groningen, tel. 050-5260168.

Figuur 1. Toponiemen kaart. Gearceerd gebied is niet onderzocht.

Integrale telling van wintervogels in Nijmegen in januari 1984 en 1985

Fred Hustings, Promenade 159, 6581 BZ Malden

Sommigen zullen het herkennen. Enthousiast verzin je een vogelonderzoekje en energiek ga je ertegenaan. Er worden de nodige leuke resultaten geboekt, de eerste basale bewerking van de gegevens ziet er veelbelovend uit en dan...blijft het liggen. Andere zaken of plannen eisen de aandacht en de stapel gegevens verhuist eerst van bakjes met het opschrift 'binnenkort' naar 'ooit' om vervolgens liefdeloos onderin een lade te eindigen. Uit het oog, uit het hart en zo is er weer een veelbelovend onderzoekje een voortijdige dood gestorven, tenzij wellicht een verhuizing of opruiming het binnenste van duistere laden opnieuw aan het licht brengt.

Zo verging het mij met tellingen van wintervogels die ik in Nijmegen heb uitgevoerd, nu meer dan tien jaar geleden. Van de vele goede voornemens tot publicatie kwam niets terecht en ik had me er al bijna mee verzoend dat dit initiatief als een sisser was uitgegaan. Bijna, maar niet helemaal, want toen de map met tellingen onlangs weer eens tevoorschijn kwam, leek het me toch zonde dat er nooit iets mee gedaan was. Tellingen op deze schaal van wintervogels in stedelijk gebied zijn zeldzaam; ik ben ze althans niet tegengekomen. Bovendien, al hebben de tellingen hun actualiteit uiteraard verloren, ze hebben nu wel een historische waarde gekregen. Voorts zorgde de redactie van dit blad voor enige aansporing tot publicatie.

Al met al reden genoeg om toch nog iets van de wintervogeltellingen op papier te zetten. Dit is beknopt en enigszins anecdotisch gehouden; de gegevens lenen zich ook voor meer uitgebreide bewerking, maar daarin had ik geen zin. Misschien is dit artikel wel een stimulans voor enthousiastelingen om de telling nog eens volgens dezelfde methode te herhalen. Er is inmiddels veel bijgebouwd in Nijmegen, veel groen is verdwenen en allerlei vogelsoorten zijn in aantallen sterk veranderd. Dat moet bij een herhaling van de telling (of delen ervan) leuke resultaten opleveren. Het lijkt me typisch iets voor een groepje jonge honden die de oudjes - waaronder ik - eens laten zien wat vogels tellen is (of een groepje oude rotten die aantonen nog lang niet uitgeteld te zijn). Ik houd me desgewenst beschikbaar om een paar blokjes voor mijn rekening te nemen.

Aanleiding tot het onderzoek

Stedelijk gebied is bij vogeltellers niet populair. De reden is duidelijk: het is er druk en er komen betrekkelijk weinig vogelsoorten voor, zeker van het type dat wij als 'leuk' plegen te omschrijven. Er zijn echter heel wat vogelsoorten die uitsluitend of voornamelijk in stedelijk gebied voorkomen (o.a. Turkse Tortel, Gierzwaluw, Kuifleeuwerik, Huismus) of er dichtheden halen die in andere biotopen zelden of nooit voorkomen (o.a. Heggemus, Merel, Groenling). Bovendien is de verstedelijking van Nederland nog in volle gang en neemt het belang van dit type habitat voor vogels nog steeds toe.

Vogelaars zijn zich het belang van stedelijk gebied voor vogels gelukkig in toenemende mate bewust, en dit wordt gereflecteerd in een stijgend aantal vogelinventarisaties in stedelijk gebied, variërend van tellingen van één of enkele soorten tot inventarisaties van alle soorten, en op een schaal die uiteenloopt van de eigen wijk tot een hele stad (Amsterdam).

De inventarisaties in stedelijk gebied blijven echter in hoofdzaak beperkt tot de broedtijd. Buiten de broedtijd worden er soms tellingen gehouden van watervogels in een hele stad (o.a. van Dijk 1992, Schoppers 1995), krijgen een of enkele soorten speciale aandacht (van Dijk & Majoor

1995) of worden kleinschalige tellingen van alle soorten in bijv. een park, een wijk of een ander proefvlak gedaan (o.a. Bos 1976, Post 1984, van der Vorm 1990, van den Bijtel *et al.* 1991). Tellingen die een hele stad en alle soorten betreffen zijn niet bekend bij mij.

Het is aannemelijk dat de stad buiten de broedtijd van even groot of nog groter belang voor vogels is dan in de broedtijd. De stad heeft immers een gunstiger microklimaat dan het buitengebied, waardoor het er minder koud is. Bovendien is de stad voor veel vogelsoorten een goed voedselgebied. Dit komt zowel door direct menselijk gedrag (brood strooien, pinda's ophangen enz.) als planologische handelingen. Zo zijn veel stadswijken ruim opgezet, met veel groen waaronder besdragende heesters - een eldorado voor sommige lijstersoorten. Voor een in zijn beknoptheid uitstekend overzicht van het belang van stedelijk gebied voor vogels wordt verwezen naar Bezzel (1982).

Dat er tot nu toe weinig (grootschalig) onderzoek verricht is naar overwinterende stadsvogels is begrijpelijk. Los van de al geschetste factoren als lawaai bestaat er geen richtlijn voor wintervogeltellingen in de stad. Natuurlijk kun je met bestaande methoden als de lijn-transect-telling of de punt-transect-telling veel te weten komen over o.a. aantalsverloop en biotoopkeuze van wintervogels; men zie hiervoor bijv. van den Bijtel *et al.* (1991), van Nes & van den Bijtel (1992) en vooral Mulsow (1980). Wanneer je echter wilt weten wat er in de winter in een middelgrote stad als Nijmegen in zijn totaliteit aan vogels zit, zul je je eigen creativiteit moeten aanspreken.

De doelstelling van het door mij uitgevoerde onderzoek was dan ook tweeledig:

- een idee te krijgen van de soorten vogels, hun aantallen en verspreiding die midden in de winter in een stad (in dit geval Nijmegen) voorkomen
- een methode te testen om dit soort grootschalige informatie op eenvoudige maar reproduceerbare manier te verzamelen

Ik ging er vanuit dat er grote verschillen kunnen zijn tussen winters onderling, bijv. door sterk variabele weersomstandigheden. Daarom nam ik mij voor in twee opeenvolgende winters tellingen uit te voeren. Het geluk lachte me toe, want de twee tellingen vonden inderdaad plaats onder extreem verschillende weersomstandigheden.

Gebied en methode

Het onderzochte gebied valt ongeveer samen met de gemeentegrens van Nijmegen, zoals die in 1984-85 was. Enkele destijds onbebouwde gebieden ten westen van de stad zijn buiten beschouwing gelaten, net als enkele randgebieden (figuur 1). De bebouwde maar destijds grotendeels onbewoonde delen van Lindenholt zijn wèl onderzocht. Het onderzochte gebied omvat 3925 ha. Het gebied werd verdeeld in 157 blokken van 25 ha. Daartoe werden de op de topografische kaart aangegeven kilometerrasters in vieren verdeeld. De blokgrenzen werden ingetekend op een grote plattegrond van de gemeente Nijmegen.

Elk blok werd in januari 1984 en 1985 eenmaal per fiets of te voet bezocht, na grondige studie van de kaart. Door ieder blok werd een route uitgezet die langs alle belangrijke groenstroken voerde en deze waar nodig (bos, park) fijnmazig penetreerde. Ook alle wateren (meestal vijvers of sloten) werden onderzocht, inclusief het Maas-Waalkanaal. De bebouwing kon niet uitputtend onderzocht worden omdat dat te arbeidsintensief zou zijn. Daarom werd volstaan met een steekproef waarbij per blok ongeveer 50-70% van de bebouwing bezocht werd. Er werd daarbij getracht de voor het blok karakteristieke bebouwingstypen (bijv. nieuwbouw of oude volksbuurten) aandacht te geven naar rato van hun voorkomen binnen het blok.

De route per blok werd in een rustig tempo afgelegd met de fiets (bebouwing) of te voet (parken), waarbij zeer regelmatig stops werden ingelast om te luisteren, te kijken en te noteren.

Alle stationaire vogels werden per blok geturfd, waarbij werd getracht om dubbeltellingen (groep Kokmeeuwen vliegt net op en landt in het volgende blok) zoveel mogelijk te vermijden. Overvliegende vogels werden niet geteld. De hoeveelheid tijd die per blok werd besteed was variabel; het onderzoeken van blokken met gevarieerde habitats en veel vogels kost nu eenmaal meer tijd dan dat van uniforme en vogelarme blokken. Gemiddeld werd ongeveer 15-20 minuten per blok besteed, met uitschieters naar boven en beneden. Er werd echter voor gewaakt om niet onevenredig veel of weinig tijd te besteden aan bepaalde blokken, omdat dit de onderlinge vergelijkbaarheid sterk zou beïnvloeden.

De tellingen begonnen 's ochtends ongeveer 1-1,5 uur na zonsopkomst en hielden in de namiddag op rond 2-1,5 uur voor zonsondergang. Op die manier werden de resultaten zoveel mogelijk gevrijwaard van pendelbewegingen van vogels op weg van en naar slaapplekken. Ongunstige weersomstandigheden (regen, mist, harde wind) werden zoveel mogelijk vermeden.

De tellingen in januari 1984 werden uitgevoerd op 11 dagen tussen 4 en 27 januari. De teltijd bedroeg 47:55u, gemiddeld 18,3 minuten/blok (alleen effectieve teltijd meegerekend, dus exclusief reistijd, rustpauzes enz.).

De tellingen in januari 1985 werden uitgevoerd op 13 dagen tussen 4 en 24 januari. De effectieve teltijd bedroeg 41:53u, gemiddeld 16.0 minuten/blok.

Figuur 1 geeft een overzicht van veelgebruikte toponiemen.

Enkele methodologische kanttekeningen

Een eenmalige telling met een vrij geringe tijdsinvestering per blok biedt alleen een momentopname die aan velerlei invloed onderhevig is. De bebouwing is per blok slechts steekproefgewijs uitgekamd, zodat flinke aantallen vogels simpelweg niet geteld zullen zijn. In de wél onderzochte delen van de bebouwing is geteld vanaf openbare wegen en paden. Moeilijk toegankelijke achtertuinen zijn dus per definitie gemist. In het algemeen zullen soorten die zich in openbaar groen en in wateren ophouden beter geteld zijn dan die welke vooral direct bij bebouwing voorkomen.

In de onderzochte gebieden spelen allerlei telproblemen een rol. Zo zijn er soorten die gemakkelijk te tellen zijn doordat ze groot en opvallend zijn en veelal geconcentreerd voorkomen (Meerkoet, Kokmeeuw, Kauw) terwijl andere solitair voorkomen, klein en onopvallend zijn en vaak gemist zullen worden (stille Roodborst of Heggemus in tuin). Een ander probleem is het dubbeltellen of juist compleet missen van vogels die zich in groepen ophouden en mobiel zijn (Kokmeeuw, Kauw, enkele mezen, Groenling). Ook is de onderzoeksperiode tamelijk lang geweest, ongeveer drie weken per telperiode. Dit betekent dat o.a. allerlei weersinvloeden zullen meespelen; denk bijv. aan het effect dat het begin of juist einde van een vorstperiode op de aantallen en het gedrag van vogels heeft.

De onderzoeksmethode moet daarom worden gezien als een grof middel dat vooral bedoeld is om hele opvallende verschillen in verspreiding binnen een soort in kaart te brengen. Een vergelijking tussen verschillende soorten is echter enigszins hachelijk, gezien de soortspecifieke telproblemen. Soorten die vergelijkbaar opvallend zijn, mogen vergeleken worden, maar het vergelijken van een opvallende met een onopvallende soort mag niet. Nog lastiger te interpreteren zijn de aantalsopgaven. Bij de ene soort zullen deze tamelijk volledig zijn (Meerkoet, Soepeend) of op zijn minst een goed idee geven van de aantallen bij benadering, bij de ander verre van dat (de meeste kleine zangvogels). Bij de meeste soorten zullen de geturfdde aantallen een forse onderschatting van de werkelijk aanwezige aantallen zijn. Omdat echter werkwijze en teller binnen beide winters dezelfde bleven, mogen de aantallen wel (met de nodige voorzichtigheid) per soort tussen beide winters vergeleken worden.

Uitwerking habitatvoorkeur

Om inzichtelijk te maken of overwinterende vogelsoorten een voorkeur hebben voor bepaalde typen stadshabitat, is een poging gedaan de 157 onderzochte blokjes te typeren naar leeftijd en type bebouwing, en naar mate waarin groen een rol speelt. Vervolgens zijn de gemiddelde aantallen per blok per habitat berekend. Deze zijn voor een aantal soorten te vinden in diagrammen verderop in dit verhaal; de labels a t/m g corresponderen met die van de hieronder beschreven indeling.

De toekenning vond tamelijk arbitrair plaats op grond van eigen inzichten, en ingewikkelde computermodellen of uitgebreide studie van de bouwgeschiedenis van Nijmegen kwamen er niet aan te pas. Men moet zich realiseren dat het uiteraard een grove indeling betreft en dat vrijwel geen enkel blokje uit geheel homogene stadshabitat zal bestaan. De rangschikking binnen de onderscheiden typen gaat van open en vrijwel boomloze blokken naar gesloten, bosrijke blokken. De volgende typen werden onderscheiden (figuur 2):

- (a) Zeer open en amper bewoonde gebieden (21 blokken)

Voorbeelden zijn de industrieterreinen, haventerreinen en bedrijventerreinen bij de Kanaalhaven, langs het Maas-Waalkanaal tussen Neerbosch en de electriciteitscentrale bij Weurt en bij de Winkelsteeg ten westen van Jonkerbosch. Ook enkele blokjes met voornamelijk open veld (destijds tussen Lindenholt en Kinderdorp Neerbosch) zijn tot deze habitat gerekend.

- (b) Zeer recente nieuwbouw (12 blokken)

Lindenholt was medio jaren tachtig nog in opbouw. Het oostelijke deel was net opgeleverd en bewoond; de meeste wegen waren echter nog onverhard en de inrichting van tuinen en de aanleg van groenvoorzieningen moest nog beginnen. Het westelijke deel was net bouwrijp gemaakt en grotendeels nog onbebouwd. Hier lagen kleine ruderaalveldjes.

- (c) Dichte bebouwing met weinig groen (24 blokken)

Voornamelijk oudere volksbuurten (van voor 1940) met kleine tuinen en weinig groen in de vorm van stadsparkjes of andere voorzieningen. Voorbeelden zijn Bottendaal, Willemskwartier en Waterkwartier. Renovatieprojecten en nieuwbouw (appartementen), waarbij soms tevens groenaanleg plaatsvindt, waren medio jaren tachtig in deze buurten nog amper in uitvoering. Ook de voornamelijk door winkelstraten gedomineerde binnenstad is tot deze habitat gerekend, met uitzondering van de parken, en hetzelfde geldt voor de door oude herenhuizen gekarakteriseerde wijdere omgeving van de Oranjesingel en begin Groesbeekseweg.

- (d) Nieuwbuuwijken met veel groenvoorzieningen (20 blokken)

Wijken gebouwd tussen 1960-80, vrijwel geheel gesitueerd ten westen van het Maas-Waalkanaal in Dukenburg. De wijken bestaan deels uit hoge flats, deels uit laagbouw en zijn dichtbevolkt. De tuinen stellen niet veel voor, maar er zijn veel groenvoorzieningen in de vorm van groenstroken langs doorgaande wegen, vaak een combinatie van wat hogere bomen (populieren, enkele eikenlanen) en vrij jonge aanplant. Het aandeel besdragende struiken is nergens in Nijmegen zo hoog als hier. Tevens is er een stelsel van grachtachtige sloten omgeven door smalle groenstroken.

- (e) Oudere wijken met vrij veel groen (46 blokken)

Wijken merendeels gebouwd tussen 1940-60 en duidelijk ruimer van opzet dan de oude volksbuurten. De tuinen zijn in veel gevallen redelijk groot, er is flink wat straatbeplanting en er zijn talloze groene eilanden, bijv. rond voormalige boerderijen, in kleine parken of rond sportvelden. Voorbeelden zijn (delen van) de wijken Sint Anna, Hatertse Hei, Hazenkamp, Neerbosch, Galgeveld en Hengstdal. Binnen dit type habitat is nog een duidelijk onderscheid te maken tussen de oudste wijken (laagbouw met verrassend grote tuinen) en wijken uit de

jaren vijftig/vroege jaren zestig (veel lage flatjes omgeven door tamelijk troosteloze groenvoorziening). Het verder opdelen van deze habitat heeft echter niet plaatsgevonden aangezien beide typen bebouwing door elkaar voorkomen; de oppervlakte van de blokjes is wat dat betreft te groot voor verdere opsplitsing.

(f) Stadsparken en omgeving (17 blokken)

Het betreft hier oude stadsparken (Valkhof, Kronenburgerpark), delen van wijken met oude, zeer grote, parkachtige tuinen (omgeving kloosters Neerbosch, kasteel Dukenburg) en de omgeving van de universiteitscomplexen te Heyendaal. Hier zijn veel beukenlanen te vinden en middeloude dennen- en loofbossen, met een massale aanwezigheid van rhododendron in de struiklaag. Het deel van het nieuw aangelegde park de Berendonck te Dukenburg dat binnen het studiegebied viel (tot aan de grote plas) is eveneens tot deze habitat gerekend.

(g) Villawijken en bos (17 blokken)

Villawijken zijn voornamelijk aanwezig aan de zuidoostrand van Nijmegen, bij de Kwakkenberg, Mariënboom en aan de rand van Brakkenstein. De fraaiste stulpjes zijn hier verstopt in het bos. Daarnaast zijn hier nog enkele onbewoonde bossen te vinden, voornamelijk bestaande uit dennenbossen met hier en daar loofhout. Ook het stadspark de Goffert (deels speelweiden, deels middeloud gemengd bos), Jonkerbosch (vooral vrij jong naaldhout) en een deel van het aan Weezenhof grenzende Hatertse Broek (stroken vrij oud eikenbos) zijn tot deze habitat gerekend. Jonkerbosch was destijds nog een groot en vrijwel geheel afgesloten gebied binnen de stad; inmiddels is er een flinke hap uit dit bos genomen door de aanleg van het nieuwe ziekenhuis.

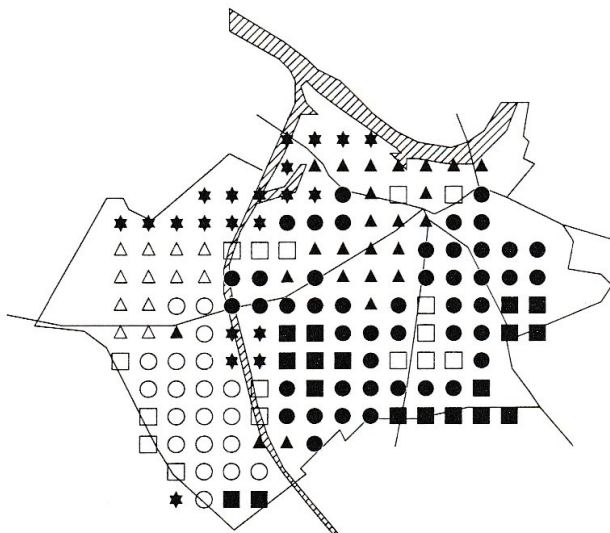
Weersomstandigheden

Het onderzoek werd uitgevoerd in januari 1984 en 1985, twee maanden die hemelsbreed van elkaar verschilden.

Januari 1984 viel binnen de zachte winter van 1983/84. De maand was met een gemiddelde temperatuur van 3,6°C zacht (langjarig januari-gemiddelde is 2,1°C), maar was tegelijkertijd bijzonder nat en na januari 1948 de natste januari-maand van de eeuw (130 mm neerslag te De Bilt, tegen normaal 64 mm). Bovendien was het een winderige maand, met op niet minder dan 11 dagen windkracht 5 of meer langs de kust, vooral in het tijdvak 11-18 januari. Aan deze herfstige omstandigheden kwam kortstondig een einde toen de winter zich van 20-22 januari heel even liet zien met lichte tot matige vorst en hevige sneeuwval op 23 januari. De tellingen waren toen echter grotendeels voorbij. De grootste telproblemen in januari 1984 werden gevormd door regen en wind, en menige optimistisch begonnen ronde werd bekocht met een nat pak en een door slecht weer afgebroken telling.

De telling in januari 1985 was van een heel ander kaliber. Ze viel binnen de strenge winter 1984/85 (elfstedenwinter) en de start van de tellingen viel vrijwel samen met de eerste serieuze vorstnival, nadat het in december rustig en zacht geweest was. De vorst viel in op 2 januari en handhaafde zich tot de 20e, om daarna kortstondig plaats te maken voor kwakkelweer. Met een gemiddelde temperatuur van -2,8°C was het een van de vijf koudste januarimaanden van de eeuw. Op diverse dagen was het overdag -10°C en 's nachts werden temperaturen tot -24°C bereikt. Stilstaande wateren (inclusief IJsselmeer) raakten vlot bevroren. Tijdens de vorstperiode in januari handhaafde zich een sneeuwdek dat aanvankelijk enkele decimeters dik was maar in de stad snel begon te slinken. In de groene of weinig bebouwde delen bleef de sneeuw echter liggen. De grootste telproblemen in januari 1985 werden gevormd door de intense koude die een zwaar beroep deed op het uithoudingsvermogen. De beste overlevingsstrategie bij -10°C bleek het frequenteren van café's (warme chocolademelk!) tijdens de tellingen.

Habitattypen	
★	(a) zeer open amper bewoond gebied
△	(b) zeer recente nieuwbouw
▲	(c) dichte bebouwing met weinig groen
○	(d) nieuwbouwwijken met veel groen
●	(e) oudere wijken met vrij veel groen
□	(f) Stadsparken en omgeving
■	(g) Villawijken en bos

Figuur 2. Typen stadshabitat binnen gemeente Nijmegen. Voor uitleg van codes zie tekst.

Algeheel overzicht

Tabel 1 vat de resultaten in beide winters samen. Achtereenvolgens worden de volgende kengetallen gegeven:

- de presentie, dat wil zeggen het percentage blokken waarin de soort is vastgesteld. De presentie is een maat voor de verspreiding: hoe hoger de presentie hoe ruimer de verspreiding.
- totaal aantal exemplaren, ofwel alle geturfde exemplaren bij elkaar opgeteld. Het totaal aantal exemplaren is een maat voor de talrijkheid maar moet niet gezien worden als een zeer nauwkeurige aanduiding hiervan (zie onder Enkele methodologische kanttekeningen).
- maximum aantal exemplaren, dat wil zeggen het hoogste aantal dat in één blok is vastgesteld.

Tabel 1. Overzicht van telresultaten in januari 1984 en 1985, met achtereenvolgens presentie (% positieve blokken), totaal aantal exemplaren en maximum per blok (25 ha).

	Presentie		Exemplaren		Max./blok	
	1984	1985	1984	1985	1984	1985
Dodaars	4,4	3,8	16	15	5	8
Fuut	-	3,8	-	10	-	4
Blauwe Reiger	3,8	5,7	6	14	1	2
Knobbelzwaan	7,6	5,1	33	26	7	6
Bergeend	-	0,6	-	1	-	1
Smient	-	0,6	-	20	-	20
Krakeend	-	0,6	-	1	-	1
Wintertaling	0,6	1,9	1	8	1	5
Wilde Eend	7,6	14,0	111	226	30	40
Soepeend	31,8	27,4	1960	1802	200	200
Tafeleend	0,6	4,4	1	42	1	14
Kuifeend	2,5	7,0	11	28	6	5
Nonnetje	-	3,8	-	18	-	5
Grote Zaagbek	0,6	2,5	1	26	1	20
Havik	1,3	-	2	-	1	-
Sperwer	4,4	6,4	7	11	1	2
Buizerd	0,6	3,2	1	6	1	2
Torenavalk	5,1	6,4	9	11	2	2
Patrijs	1,3	0,6	7	5	6	5
Fazant	-	0,6	-	1	-	1
Waterhoen	15,3	13,4	89	63	16	7
Meerkoet	16,6	22,9	691	1666	140	450
Watersnip	-	1,3	-	2	-	1
Witgatje	0,6	1,9	1	6	1	4
Kokmeeuw	91,7	89,8	4870	8387	215	405
Stormmeeuw	26,8	63,1	296	796	45	55
Zilvermeeuw	2,5	2,5	7	4	4	1
Grote Mantelmeeuw	0,6	-	1	-	1	-
Holenduif	5,7	7,0	28	29	10	8
Houtduif	31,8	36,9	563	278	100	50
Turkse Tortel	54,1	45,9	553	424	52	33
Stadsduif	38,9	19,7	537	321	42	48
IJsvogel	1,9	-	3	-	1	-
Groene Specht	0,6	-	1	-	1	-
Grote Bonte Sp.	9,6	9,6	21	18	2	2
Kuifleeuwerik	3,2	3,2	8	8	3	2
Veldleeuwerik	1,3	0,6	21	2	20	2
Graspieper	3,2	-	11	-	6	-
Witte Kwikstaart	2,5	-	4	-	1	-
Winterkoning	38,9	19,7	109	42	7	3

(Tabel 1 vervolg)	Presentie		Exemplaren		Max./blok	
	1984	1985	1984	1985	1984	1985
Heggemus	80,3	67,5	275	194	8	5
Roodborst	38,9	26,1	81	51	6	3
Merel	91,7	81,5	1549	1172	55	49
Kramsvogel	19,1	55,4	638	1035	280	280
Zanglijster	1,3	1,3	2	2	1	1
Koperwiek	21,0	6,4	90	15	18	3
Grote Lijster	10,2	9,6	26	20	4	4
Goudhaan	32,5	12,1	109	38	10	5
Vuurgoudhaan	5,1	0,6	10	1	2	1
Staartmees	28,0	10,8	296	119	20	19
Glanskop	16,6	14,6	49	50	4	5
Matkop	7,0	11,5	18	23	3	2
Kuifmees	3,2	3,2	12	8	4	3
Zwarte Mees	13,4	6,4	101	20	12	4
Pimpelmees	78,3	77,1	613	641	25	26
Koolmees	85,4	79,6	1281	809	58	29
Boomklever	23,6	18,5	74	58	5	7
Boomkruiper	33,1	27,4	138	83	9	5
Vlaamse Gaai	35,0	28,7	130	129	12	10
Ekster	77,1	72,6	450	418	18	21
Kauw	49,0	47,8	735	828	120	150
Roek	3,2	3,2	15	36	6	15
Zwarte Kraai	54,1	61,1	228	272	12	10
Bonte Kraai	-	0,6	-	1	-	1
Spreeuw	75,2	63,1	1742	4524	82	205
Huismus	94,3	79,0	3189	3175	117	115
Ringmus	3,8	3,8	81	28	45	10
Vink	70,1	58,6	597	302	33	15
Keep	12,7	1,3	124	2	30	1
Europese Kanarie	0,6	-	2	-	2	-
Groenling	50,3	29,9	314	264	55	61
Putter	0,6	0,6	1	1	1	1
Sijs	35,0	5,1	300	20	36	11
Kneu	1,3	-	70	-	40	-
Frater	0,6	0,6	45	13	45	13
Barmsijs	0,6	-	6	-	6	-
Kruisbek	2,5	0,6	6	1	3	1
Goudvink	1,9	1,9	4	3	2	1
Appelvink	5,7	7,6	14	18	4	3
Geelgors	0,6	-	2	-	2	-
Rietgors	1,3	0,6	3	1	2	1

Soorten

In totaal werden 81 vogelsoorten aangetroffen (inclusief twee soorten die als halftam te beschouwen zijn), waarvan 63 in beide jaren. Het aantal soorten tijdens zacht winterweer in januari 1984 (73) verschilde nauwelijks van dat in de koude januari 1985 (71).

Hoewel vergelijkingsmateriaal ontbreekt, lijkt het aantal soorten me niet slecht voor stedelijk gebied. Voor een deel wordt deze soortenrijkdom veroorzaakt door het voorkomen van allerlei watervogelsoorten die binnen de gemeentegrenzen van Nijmegen habitat vinden langs de oevers van de Waal, in het Waalhaventje, op het Maas-Waalkanaal en op vijvers en grachten in met name Dukenburg. Het gaat overigens bij de meeste watervogelsoorten om lage aantallen en verschillende ervan werden alleen tijdens de koude januari 1985 vastgesteld, toen op sommige plekken in de stad wakken openbleven.

Leuke soorten omdat ze regionaal schaars zijn waren o.a. Bonte Kraai (exemplaar in Lindenholt, januari 1985), Europese Kanarie (4-6 overwinterende exemplaren winter 1983/84 in en rond de Veldstraat, waarvan er twee tijdens de telling gezien werden) en Frater (groep 45 exemplaren op industrieterrein bij Energieweg in januari 1984 en groepje 13 exemplaren op vrijwel dezelfde plek in januari 1985). Ook de drie IJsvogels in januari 1984, op drie verschillende plekken, mogen genoemd worden.

Het kostte af en toe enige discipline om niet enkele soorten bij de soortenlijst te sjoemelen, zoals het geval was met Grote Gele Kwikstaart (in beide jaren net buiten het gebied gezien bij het Hollands-Duits gemaal) en Tjiftjaf (3 januari 1985 Veldstraat, 23 januari 1985 Lindenholt, in beide gevallen echter onderweg naar de volgende telling gescoord en niet meegeteld). Op 14 en 15 januari 1985 werd in de Waalhaven een zeer lichte, egaal grijsbruine meeuw gezien zonder noemenswaardige tekening op kop, vleugels en staart. De vogel werd zowel zittend (op het ijs) als vliegend waargenomen, was groter dan een Kokmeeuw en kleiner dan een Zilvermeeuw en sloot zich niet aan bij de honderden meeuwen (vooral Kok- en Stormmeuwen) die zich op dat moment in de Waalhaven bevonden. Naar mijn bescheiden mening ging het vrijwel zeker om een eerste winter Kleine Burgemeester.

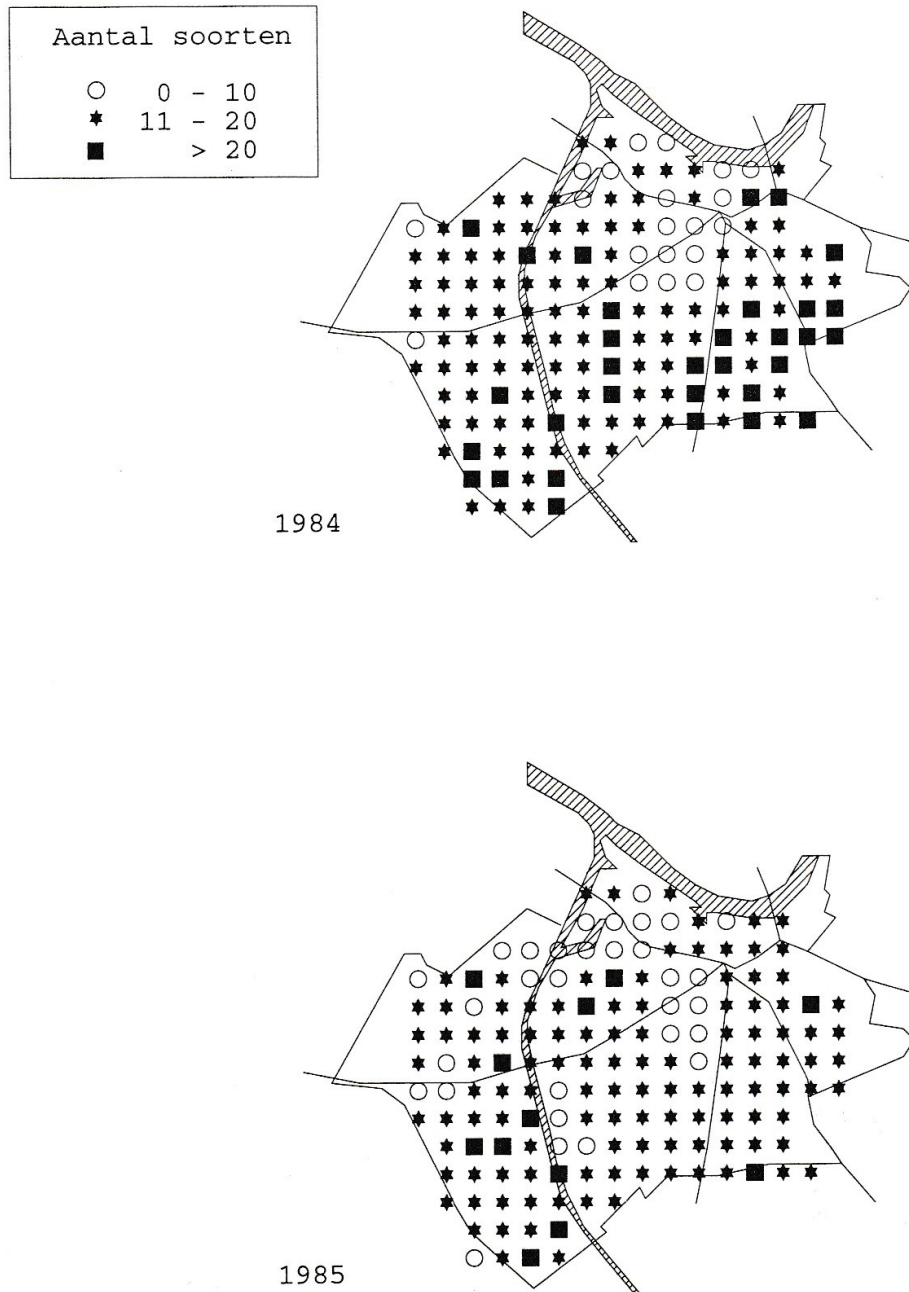
Soortenrijke en soortenarme gebieden

In figuur 3 is aangegeven hoeveel soorten er per blok vastgesteld zijn.

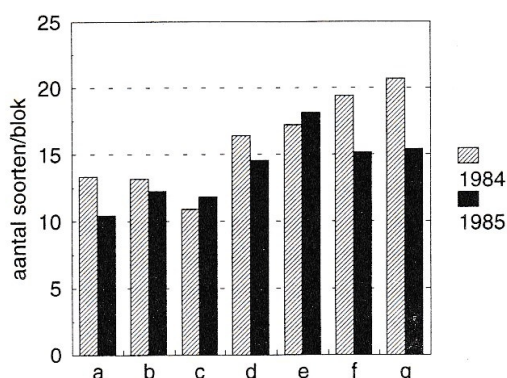
Soortenarm zijn vooral de oude dichtbebouwde volksbuurten rondom Bottendaal/Willemskwartier, het hart van het centrum en het gebied tussen de Waalhaven en de electriciteitscentrale. De villawijken en stadsparken scoren het best (veel bosvogelsoorten), maar ook delen van Dukenburg komen verrassend goed uit de verf (veel watervogelsoorten). Er zijn echter opvallende verschillen tussen beide winters. Zo waren de verschillen tussen de volksbuurten en de villawijken aan de zuidostrand van Nijmegen in de koude januarimaand van 1985 minder groot dan een jaar eerder; de volksbuurten scoorden wat beter, de villawijken wat slechter. Dit is het beste te zien in figuur 4, waarin de gemiddelde aantallen soorten per habitat in beide winters zijn uitgezet. Let op de terugval in parken en villawijken (habitat f en g). De oudere groene buurten komen wat dat betreft beter uit de bus.

Aantallen

De totale aantallen waren in de koude januari van 1985 (28.672) ruim eenvijfde hoger dan tijdens de milde januari van 1984 (23.399 exemplaren). Dit komt voornamelijk op conto van enkele soorten die tijdens de koude massaal de stad opzochten, waaronder Kokmeeuw, Stormmeeuw, Kramsvogel en Spreeuw. Ook soorten als Meerkoet en Wilde Eend waren toen aanmerkelijk talrijker.

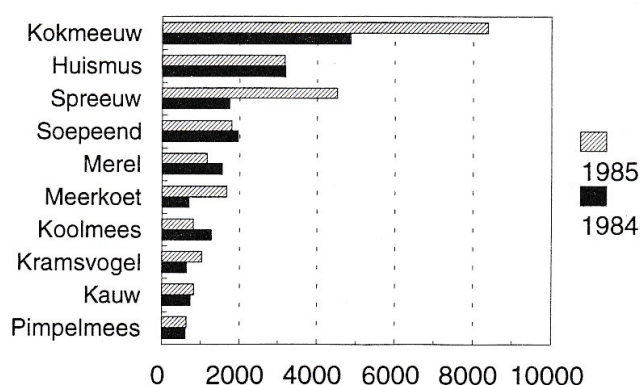
Figuur 3. Aantal soorten per blok in januari 1984 en 1985. Wit: niet onderzochte delen.

Figuur 4. Gemiddeld aantal soorten per blok in januari 1984 en 1985 per habitat.

Het omgekeerde, een vermindering van de aantallen in de koude januari van 1985, is bij veel soorten vastgesteld, maar het gaat hierbij merendeels om soorten die in lagere aantallen voorkomen zodat de afname niet zwaar in het totaalbeeld doortikt. Bij de soorten waarvan veel lagere aantallen werden genoteerd, gaat het deels om standvogels die een flinke tik gekregen zullen hebben van de koude, bijv. Winterkoning (afname met 61%). Opvallend genoeg waren ook enkele zaadeters in 1985 veel schaarser, bijv. Vink, Keep en Sijs. Bij Keep en Sijs komt dat overeen met het landelijke beeld. Volgens de resultaten van het PTT-project van SOVON waren deze soorten tijdens de decembertelling in de winter van 1983/84 talrijker dan in 1984/85; de aantallen van de Keep waren in de laatste winter met 83% teruggevallen, die van de Sijs met 45%. Dit verklaart het schaarse voorkomen bij de januaritellingen in Nijmegen. Bij de Vink was echter geen sprake van een terugval in de decembertellingen (van Turnhout *et al.* 1997). Bij zaadeters is het niet aannemelijk dat de lage aantallen te maken hebben met excessieve wintersterfte; er zal eerder een relatie met het voedselaanbod elders zijn.

De tien talrijkste soorten zijn weergegeven in figuur 5.

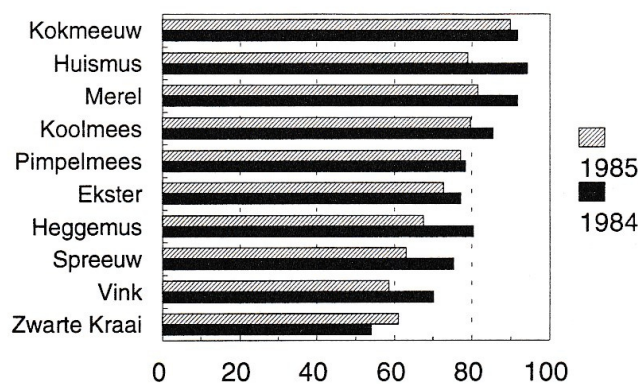
Figuur 5. De tien talrijkste wintervogels in januari 1984 en 1985.

Presentie

Elf soorten kunnen worden beschouwd als zeer verspreid voorkomende soorten: gemiddeld over beide winters zijn ze in minstens de helft van de blokken waargenomen. Kokmeeuw, Huismus, Merel en Koolmees zijn gemiddeld zelfs in 80-90% van de blokken genoteerd. Let trouwens ook eens op de Heggemus, die gemiddeld in bijna driekwart van de blokken is vastgesteld. Wanneer het niet zo'n onopvallend vogeltje was, zou dat vermoedelijk nog meer zijn.

Bij de nodige soorten werden flinke verschillen in presentie vastgesteld tussen beide winters. Vaak komt de toe- of afname van de presentie overeen met de aantalsveranderingen, maar lang niet altijd. Voorbeelden zijn Houtduif (grotere verspreiding want iets hogere presentie, aantallen evenwel lager in 1985), Kokmeeuw (iets gedaalde presentie in 1985, echter sterk gestegen aantallen) en Spreeuw (als Kokmeeuw, maar extremer).

De tien meest verspreide soorten staan in figuur 6.

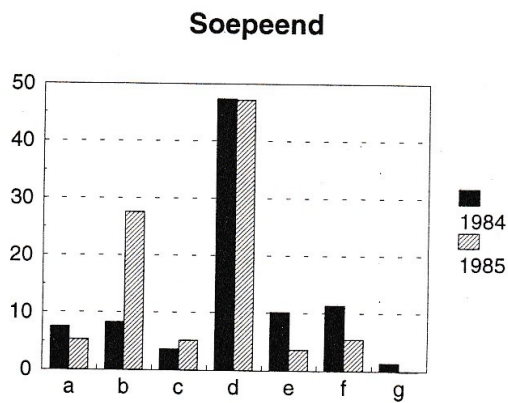
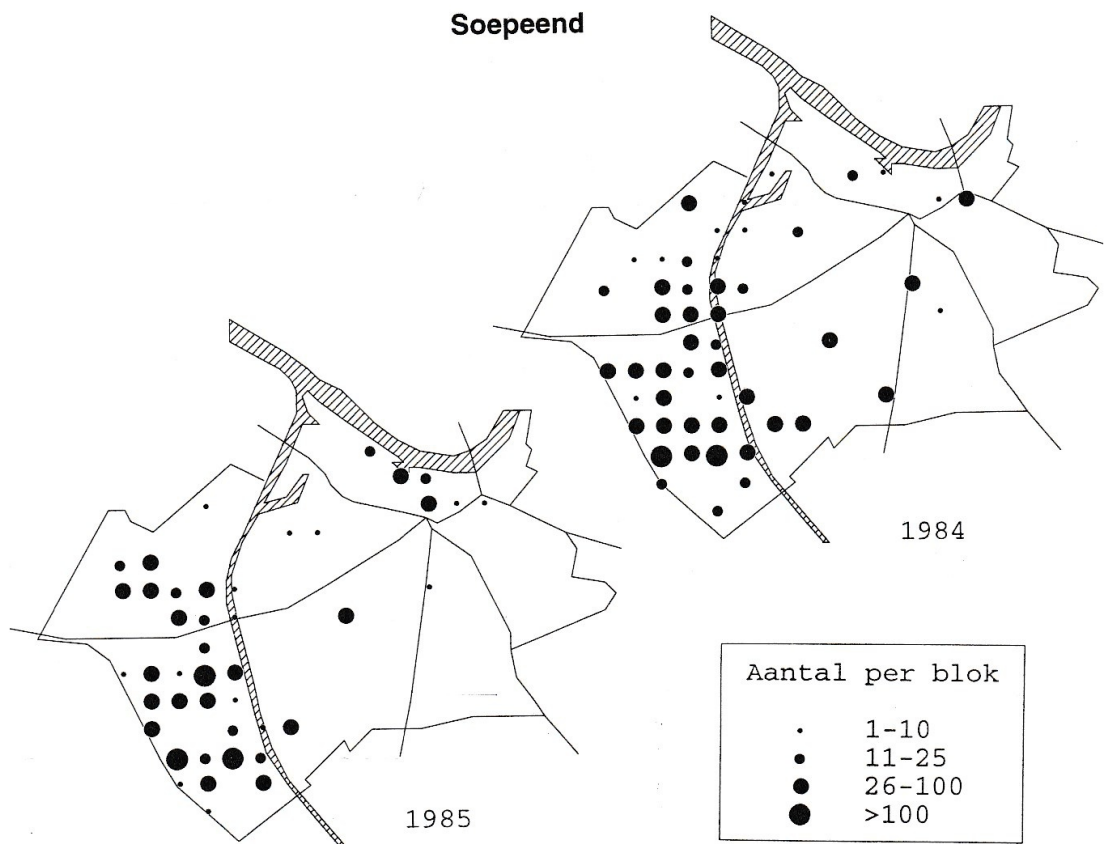
Figuur 6. De tien meest verspreide wintervogels in januari 1984 en 1985.

Soorten nader bekeken

Hieronder worden verschillende soorten kort besproken. Waar dit interessant is, wordt een vergelijking gemaakt tussen de verspreiding in januari 1984 en 1985 en wordt deze verspreiding getoond in kaartjes. Een diagram vat de habitatkeus van de soort in beide winters samen. Weergegeven zijn de gemiddelde aantallen per blok per habitat. Voor een overzicht van de habitattypen wordt verwezen naar elders in dit artikel.

SOEPEEND *Anas domestica unox*

Soepeenden bleken voornamelijk ten westen van het Maas-Waalkanaal voor te komen, eigenlijk overal waar water is. De Dukenburgse combinatie van vijvers, grachten, gazons en veel mensen (voeding) verschaft deze soort alles wat zijn eendenhart in de winter begeren kan. Buiten Dukenburg ontbreekt de Soepeend op geen enkele geschikte vijver, maar die zijn daar niet zo dik gezaaid. De verschillen tussen beide winters zijn betrekkelijk gering. In de koude januari 1985 was de soort verdwenen van kleine vijvers die snel dichtvriezen terwijl er langs de Waalkade en in de Waalhaven juist wat meer werden gezien. In de belangrijkste wijken van Dukenburg bleven de aantallen echter constant, al kwamen de vogels meer geconcentreerd voor bij ijsvrije plassen of grachten. Tussen de Soepeenden waren toen allerlei andere watervogelsoorten te zien, zij het in kleine aantallen. Nonnetjes en Grote Zaagbekken konden door wijkbewoners vanuit het keukenraam geobserveerd worden.

Figuur 7 (en verder). Verspreiding van de Soepeend in 1984 en 1985 (aantallen per blok zijn weergegeven) en gemiddelde aantallen per habitattyp (weergegeven in staafgrafiek; habitattypes worden uitgelegd op pag. 66-67).

MEERKOET *Fulica atra*

In de zachte januarimaand van 1984 werden de meeste Meerkoeten gezien in de parken en groenstroken in aanleg van Lindenholt. In januari 1985 waren hier, net als elders in Dukenburg en ondanks de hevige koude, nog de nodige plekken ijsvrij (door kwel?), zodat zich hier flinke aantallen Meerkoeten verzamelden. Tegelijkertijd verschenen er grote aantallen in het Waalhaventje, langs de Waalkade en op het Waalstrand bij het slachthuis. Het is duidelijk dat het om koeten ging die elders overwinterden (in de Ooy?) maar door de vorst noodgedwongen de stad opzochten. Het leek ze niet slecht af te gaan, want kreperende Meerkoeten werden weinig gezien, en de vogels reageerden meestal alert op potentieel gevaar, al moest ik een minder intelligent exemplaar redden van een kat via een voltreffer met een kiezel. Het Maas-Waalkanaal is voor Meerkoeten weinig aantrekkelijk, want zelfs in de zachte januari 1984 werden ze hier vrijwel niet gezien.

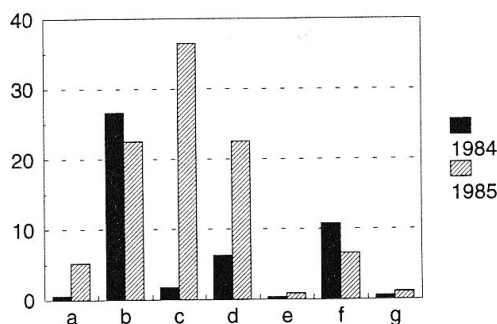
KOKMEEUW *Larus ridibundus*

De Kokmeeuw was duidelijk de talrijkste soort, al zal de talrijkheid ten opzichte van bijv. zangvogels wat vertekend zijn: Kokmeeuwen zijn immers groot, opvallend en gemakkelijk te tellen, in tegenstelling tot het meeste kleine gespuis. De soort kwam in vrijwel de gehele stad voor en ontbrak alleen in blokjes die vrijwel geheel uit bos en park bestaan.

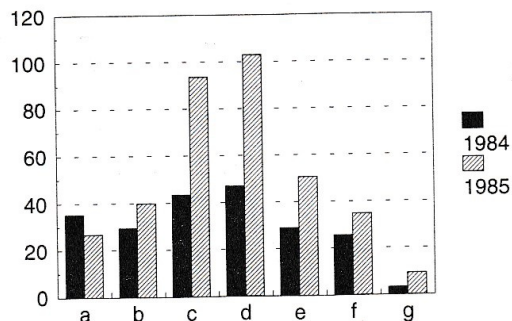
In januari 1985 vond er een sterke influx plaats onder invloed van vorst en sneeuw die Kokmeeuwen buiten de stad beroofde van foerageermogelijkheid. De aantallen namen met ruim 70% toe. Deze influx vond in het hele stadsgebied plaats, met uitzondering van de industrieterreinen en andere open gebieden, maar was vooral merkbaar in de echte woonwijken, zowel de dichtbebouwde volksbuurten als de nieuwere en groenere wijken in Dukenburg. Het lijkt erop dat de Kokmeeuwen feilloos de wijken wisten te vinden waar flink voor de vogels gestrooid wordt en waar dat voedsel gemakkelijk te verwerven is. Merk in dat verband op dat de verschillen tussen de wijken tijdens de milde januari 1984 veel minder groot waren (zie diagram). Dat ze de met wat meer bos gezegende wijken altijd links lieten liggen, kan te maken hebben met de voorkeur voor overzichtelijk terrein.

Het optreden van Kokmeeuwen in stedelijk gebied is onderzocht door Hulscher (1985). Hij stelde vast dat normaliter vooral jonge Kokmeeuwen in de stad vertoeven; adulte vogels foerageren voornamelijk op graslanden buiten de stad. De influx die tijdens strenge koude in stedelijk gebied wordt opgemerkt, betreft dan ook vooral adulte vogels.

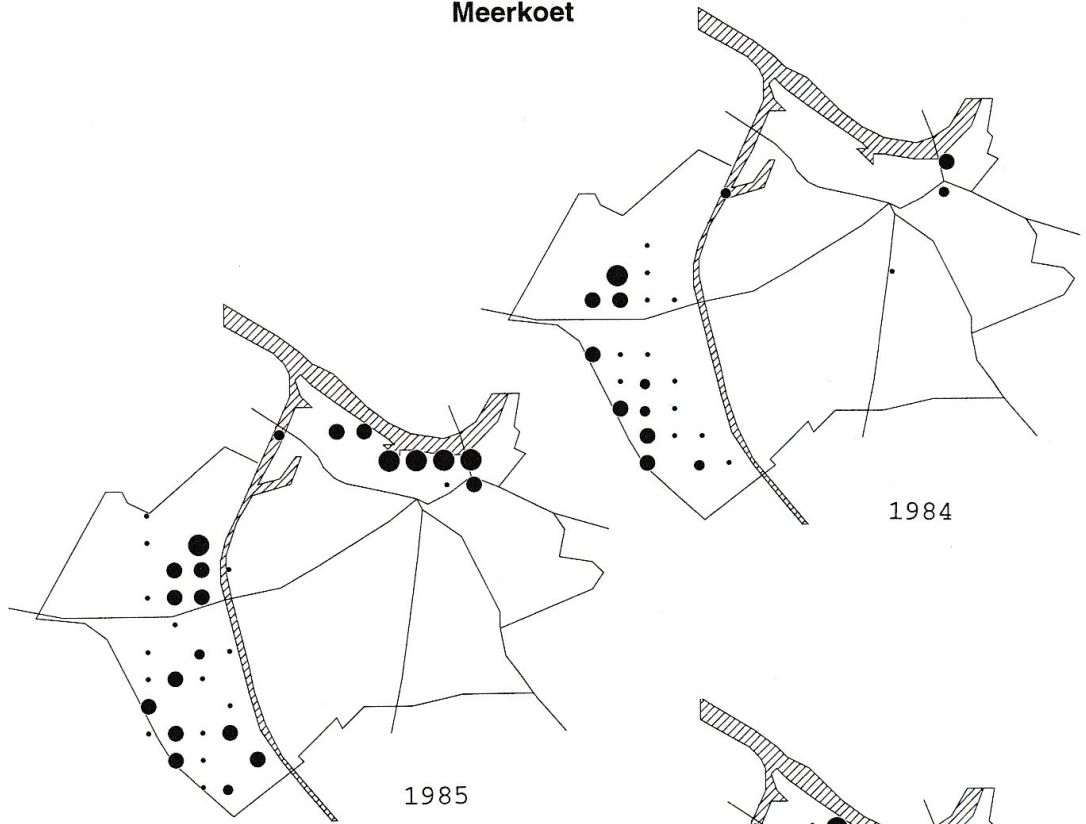
Meerkoet

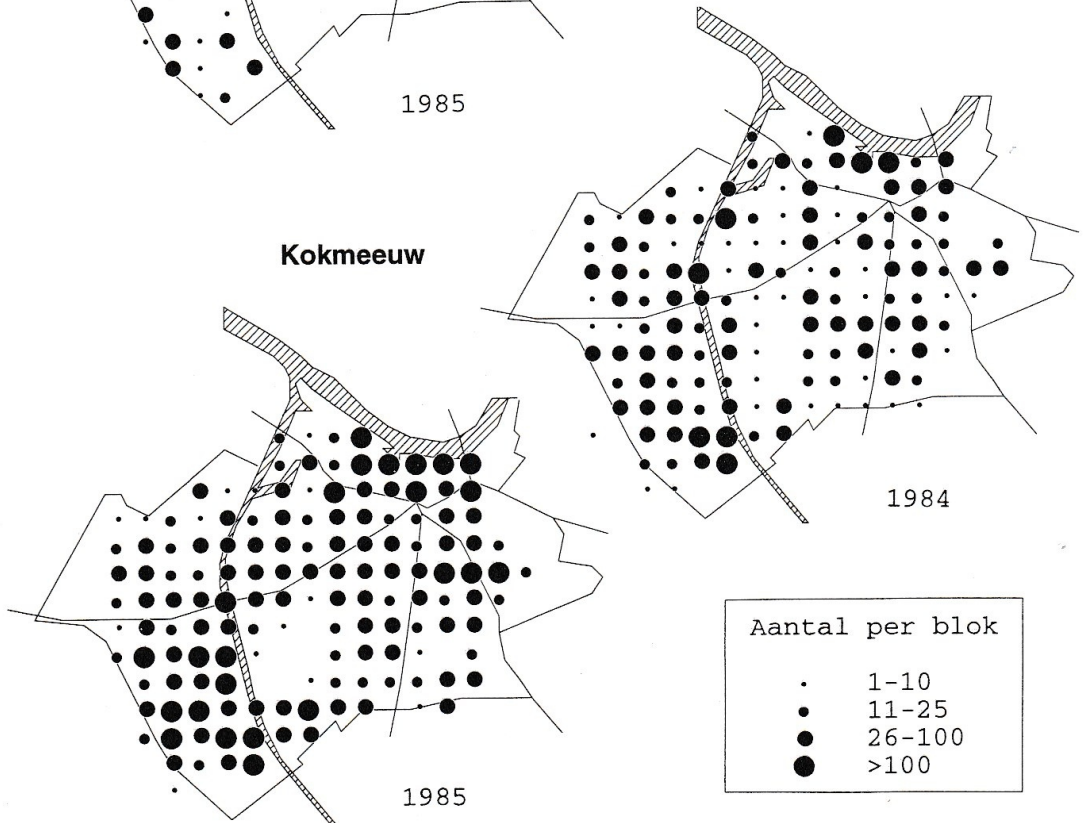
Kokmeeuw

Meerkoet

Kokmeeuw

STORMMEEUW *Larus canus*

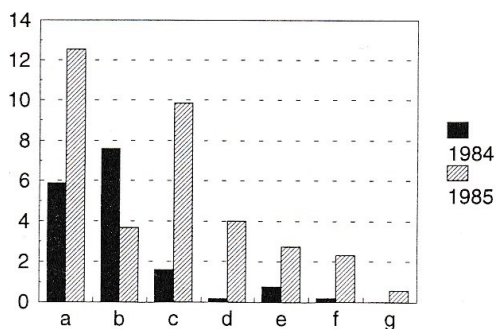
De Stormmeeuw vertoont binnen de stad een duidelijk ander patroon dan de Kokmeeuw. In de zachte januari 1984 bleef de verspreiding voornamelijk beperkt tot het gebied rondom Waal, Maas-Waalkanaal, de havens en industrieterreinen en de bouwrijp gemaakte of net bewoonde delen van Lindenholt. In de koude januari 1985 vond een behoorlijke influx plaats waarbij de aantallen meer dan verdubbelden. De verspreiding was toen veel ruimer, maar de voorkeur voor de westelijke en noordelijke delen van Nijmegen bleef opvallend. De bosrijke delen langs de Waal en bij de Kanaalhaven, inclusief volksbuurten in de buurt van de rivier (Waterkwartier). Kokmeeuwen zullen niet blij geweest zijn met de influx van Stormmeeuwen, want kleptoparasitisme, waarbij Stormmeeuwen het voedsel van Kokmeeuwen proberen af te pakken, werd zeer vaak gezien.

HOUTDUIF *Columba palumbus*

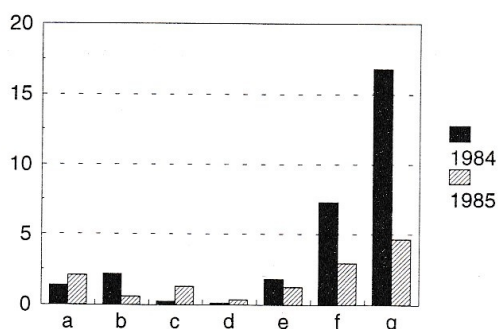
De aantallen waren in januari 1984 veel groter dan in 1985. Flinkke groepen Houtduiven hielden zich toen op in of bij de villawijken en bossen aan de zuidooststrand van Nijmegen, in de Goffert en enkele terreinen elders. In 1985 lag het accent veel minder op de zuidooststrand van de stad en waren er ook in bijv. Neerbosch-Heseveld kleine aantallen Houtduiven aanwezig. Ook landelijk waren er opvallende aantalsverschillen tussen deze winters. De aantallen in de winter 1984/85 waren, gezien de december-index van het PTT-project, 37% lager dan een jaar eerder (van Turnhout *et al.* 1997). Een mogelijke verklaring is de verschillende voorraad beukenootjes (voedselbron). In 1983/84 was er een uitstekende oogst van beukenootjes, zoals gemiddeld maar eens in de zeven jaren voorkomt. In 1984/85 daarentegen was er vrijwel geen zaadval van beuken (gegevens De Dorschkamp, Wageningen). Het is goed mogelijk dat toen veel Houtduiven niet in Nederland zijn blijven overwinteren maar doorgetrokken zijn.

Het diagram toont duidelijk de voorkeur voor de meest bosrijke delen van de stad. Opvallend genoeg waren juist in deze wijken de verschillen tussen beide winters het grootst. Hoe zou het trouwens momenteel zijn met Houtduiven in Nijmegen? Als broedvogel is deze soort sinds medio jaren tachtig naar mijn mening in de stad sterk toegenomen. Zou hij dat ook zijn als overwinteraar?

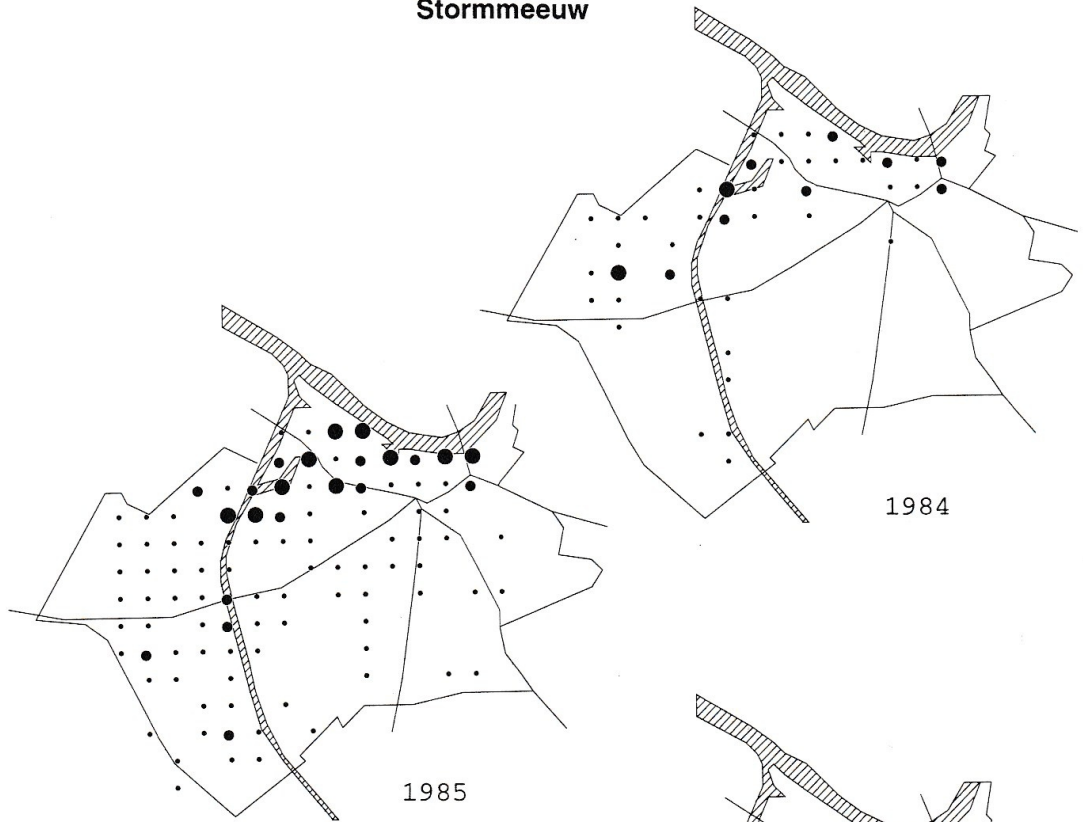
Stormmeeuw

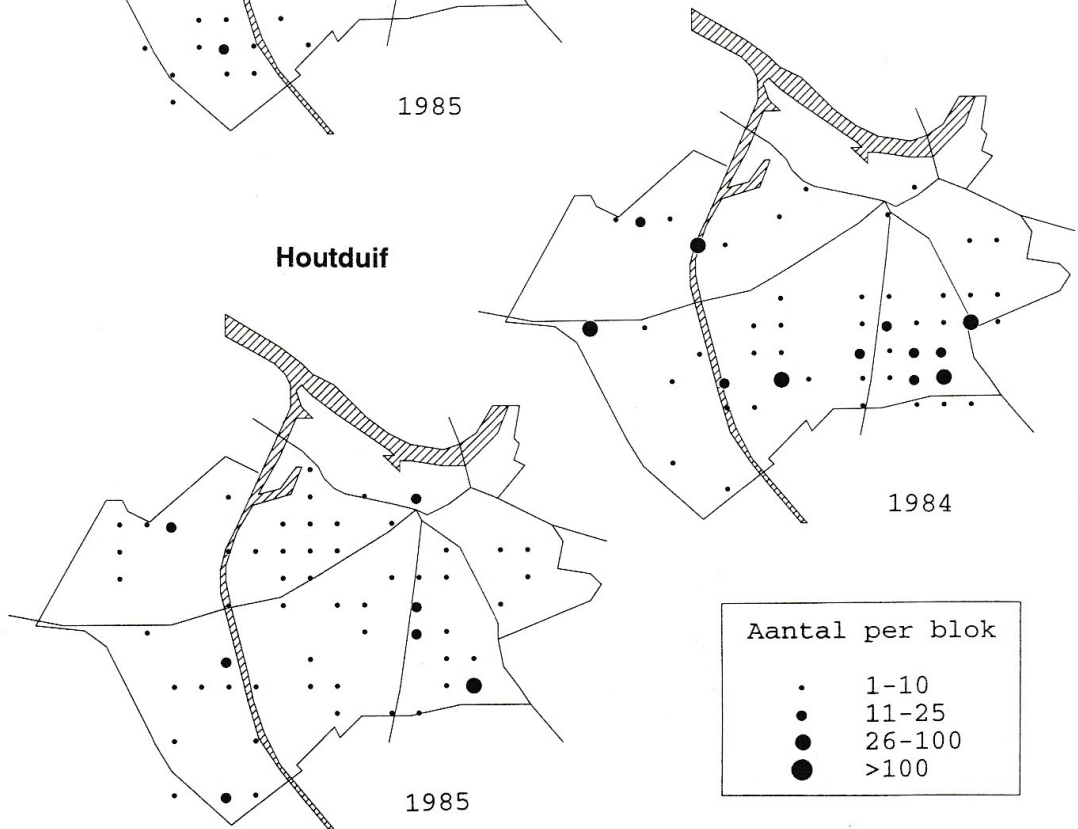
Houtduif

Stormmeeuw

Houtduif

Aantal per blok	
.	1-10
•	11-25
●	26-100
●	>100

TURKSE TORTEL *Streptopelia decaocto*

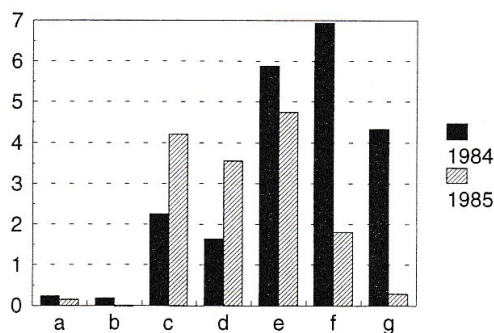
In vergelijking met de Houtduif is er bij de Turkse Tortel wat minder sprake van concentratievorming. Hoewel de aantallen van beide soorten elkaar niet veel ontlopen (althans in 1984), heeft de Turkse Tortel een ruimere verspreiding (ongeveer de helft van alle blokken) dan de Houtduif (eenderde). De soort mijdt de zeer open gebieden zoals de industrie- en haventerreinen evenals de destijds net bewoonde wijk Lindenholt, en heeft een voorkeur voor wijken met vrij veel groen, parken en villawijken. De zuidelijke helft van Dukenburg (Weezenhof) en het centrale deel van Nijmegen zijn het meest in trek.

Wellicht waren er in januari 1985 verplaatsingen op kleine schaal onder invloed van de koude-inval. In de volksbuurten en de nieuwbouwwijken namen de aantallen in ieder geval toe terwijl ze in andere groene wijken, maar vooral in villawijken, sterk afnamen. Hier bleef de sneeuw relatief lang liggen, maar het is ook mogelijk dat hier niet voldoende gestrooid werd naar Turkse Tortel-maatstaven.

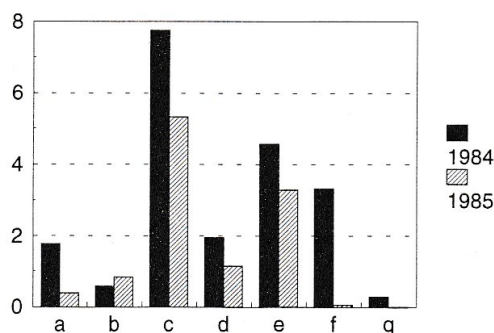
STADSDUIF *Columba livia domestica*

De Stadsduif is van de drie in de winter voorkomende duivensoorten de meest urbane. In Nijmegen is de verspreiding in ieder geval het meest gebonden aan het eigenlijke centrum van de stad (in ruime zin) en de dichtbebouwde volksbuurten, met enkele drukbevolkte nieuwbouwwijken als goede tweede. Het relatief schaarse voorkomen in januari 1985 is merkwaardig. De soort is eenvoudig te tellen, zodat het niet aannemelijk is dat er veel gemist zullen zijn. Grote wintersterfte tijdens de koude in januari 1985 lijkt echter eveneens niet aannemelijk bij deze opportunist. Maar waar zijn ze dan gebleven? Het geeft aan dat we eigenlijk nauwelijks iets afweten van deze stadsbewoner.

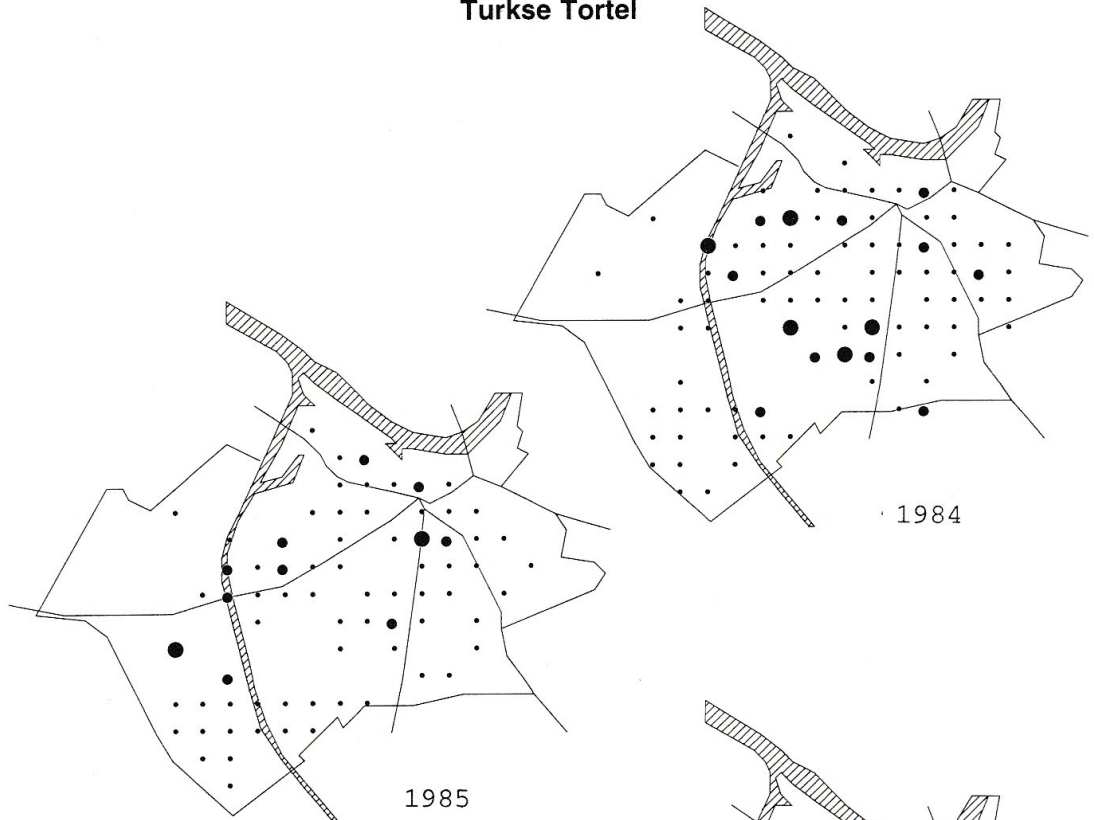
Turkse Tortel

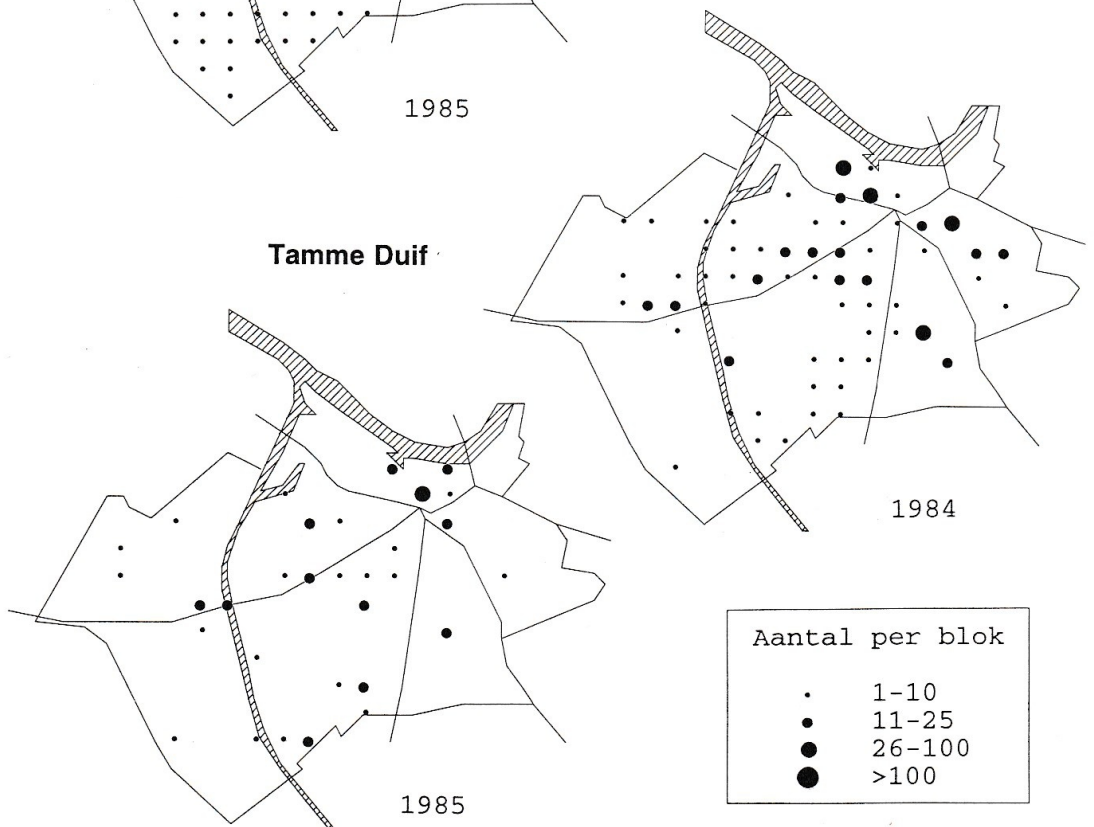
Stadsduif

Turkse Tortel

Tamme Duif

Aantal per blok	
•	1-10
•	11-25
•	26-100
•	>100

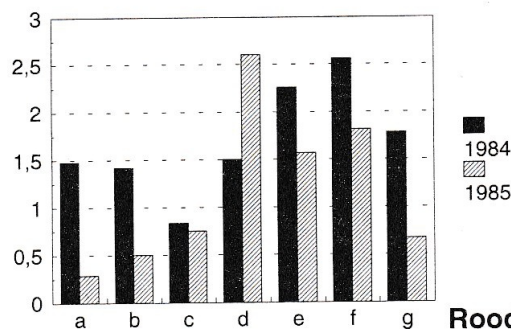
HEGGEMUS *Prunella modularis*, WINTERKONING *Troglodytes troglodytes* en ROODBORST *Erithacus rubecula*

De Heggemus is van dit drietal verreweg de talrijkste en minst kritische. De soort komt in het hele stadsgebied voor, van ruderaalveldjes op industrieterreinen via minuscule stadstuintjes tot decadente villawijken en parkachtig bos. De gaten in het verspreidingsbeeld zijn mogelijk niet reëel en te wijten aan het missen van deze soort wanneer de dichtheden laag zijn. Er is enige voorkeur voor de wijken met veel groen, of dat nu grote tuinen of parken zijn. Overigens moet je wel een oor hebben voor het hese, hoge piepje: als je dat niet goed boven het stadsgedruis kunt uithalen, zal het talrijke voorkomen van de onopvallende Heggemus als een verrassing komen. Ten opzichte van een jaar eerder was er in januari 1985 sprake van enige afname, met name in de periferie van de stad (let in het diagram op de afname in de open gebieden en in Lindenholt) maar ook in villawijken en parken. In de ruim opgezette, van veel groen voorziene nieuwbouw van Dukenburg en in de wat oudere, eveneens groene wijken deed de soort het toen wel goed.

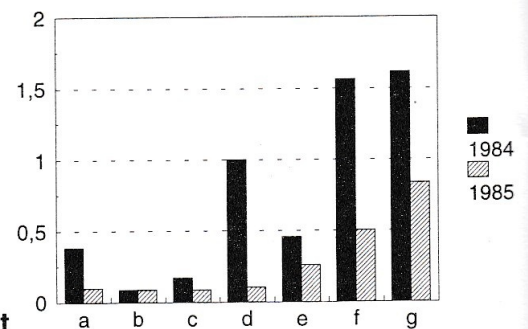
De Winterkoning is de meest verwende van de drie. Hij heeft een sterke voorkeur voor villawijken, bossen en parken, al ontbreekt hij niet in woonwijken met veel groen, of het nu om nieuwbouw of oudere wijken gaat. De soort kreeg een forse doud door de strenge winter 1984/85. De afname met 61% van de januari-aantallen was wat dat betreft richtinggevend, want in het op deze winter volgende broedseizoen bleken de aantallen broedvogels in Nederland met 40-50% afgenomen te zijn (van Dijk *et al.* 1996).

De Roodborst neemt een middenpositie in qua talrijkheid en habitatkeus. Hij komt in alle typen habitat voor, al is er een voorkeur voor woonwijken met veel groen en villawijken. Opvallend genoeg waren de aantallen in de koude januari van 1985 in alle habitattypen lager dan een jaar eerder, met uitzondering van de Dukenburgse nieuwbouwwijken. Dit door sommige Nijmegenaren nogal versmade deel van de stad is voor overwinterende vogels zeker niet het onbelangrijkste.

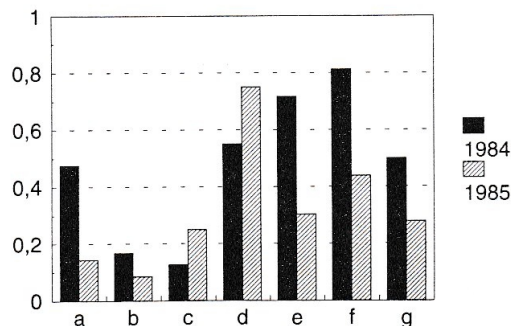
Heggemus

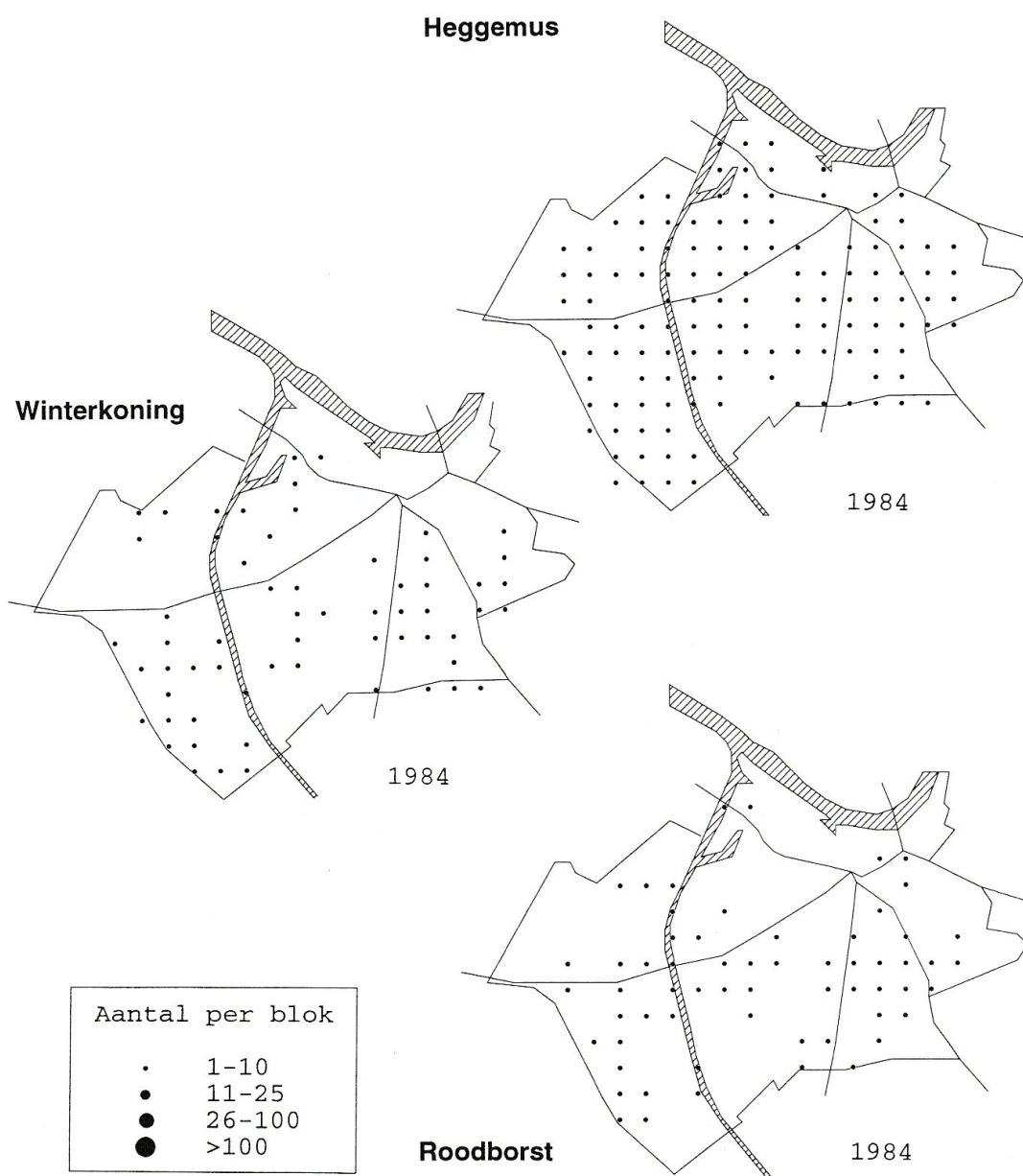

Winterkoning

Roodborst

MEREL *Turdus merula*

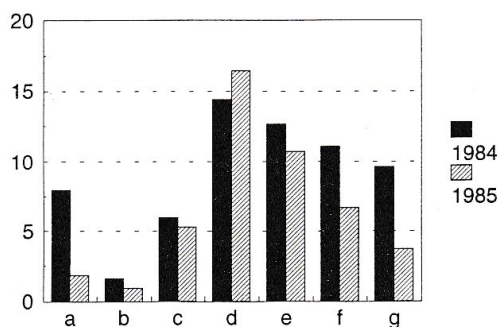
De Merel heeft binnen de stad een zeer ruime verspreiding, maar toch zijn er opmerkelijke lokale verschillen in dichtheid. De hoogste dichtheden worden bereikt in de ruim opgezette wijken uit de jaren zestig en zeventig in Dukenburg en de wat oudere wijken met veel groen elders, zoals de omgeving Sint Anna/Hazenkamp. De dichtbebouwde volkswijken zoals Bottendaal/Willemskwartier en het voornamelijk uit asfalt en beton bestaande hartje centrum hebben Merels minder te bieden, terwijl de net opgeleverde wijk Lindenholt nog amper Merels herbergde. In de parken en villawijken kwamen in 1984 veel Merels voor, maar dat gold niet voor 1985. Een deel van de Goffert-Jonkerbosch werd toen door Merels ontruimd, evenals open gebieden aan de rand van de stad. Het is aannemelijk dat dit een reactie was op de sneeuw die in al deze gebieden vrij lang bleef liggen en foerageren lastig maakte. Wanneer het sneeuwpakket minder dik is, blijven er ook in de bossen volop Merels aanwezig, die door het omwoelen van bladeren aan de kost proberen te komen (eigen waarnemingen).

KRAMSVOGEL *Turdus pilaris*

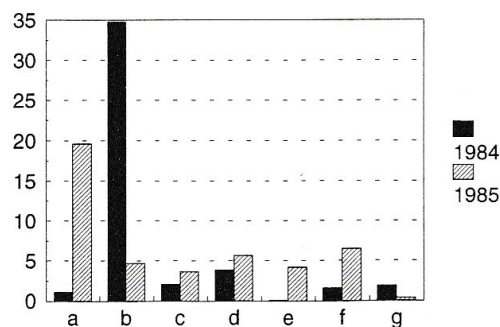
Beide winters waren compleet verschillend, wat de Kramsvogel betrof. In 1984 waren er betrekkelijk weinig Kramsvogels in Nijmegen te vinden, terwijl de koude-inval in januari 1985 met een influx van Kramsvogels gepaard ging. In feite is het verschil tussen deze winters vermoedelijk nog geprononcerder dan uit de kaarten blijkt, want enkele grotere groepen Kramsvogels in 1984 werden pas aan het eind van de telperiode gezien, toen er korte maar hevige sneeuwval was. Mogelijk waren deze groepen toen net de stad binnengekomen. Opvallend genoeg waren Kramsvogels in Nederland in de winter 1983/84 veel talrijker dan in 1984/85, afgaande op de decemberindexen van het PTT (van Turnhout *et al.* 1997). Dit suggereert dat het aandeel in Nederland overwinterende Kramsvogels dat in januari 1984 in stedelijk gebied verkeerde, verwaarloosbaar klein was, terwijl het in januari 1985 vermoedelijk zeer hoog was. De sterke influx in bebouwde kommen in 1985 werd overigens ook elders opgemerkt (van den Bijtel *et al.* 1991).

De verspreiding bleef in 1984 voornamelijk beperkt tot Lindenholt en de rand van Dukenburg; in Lindenholt was de Kramsvogel toen een van de weinige er voorkomende vogelsoorten. In 1985 werd de Kramsvogel in een veel groter deel van de stad gezien, maar de verspreiding bleef opnieuw grotendeels beperkt tot Dukenburg en in de nabijheid liggende wijken als Neerbosch-Hees. Daarnaast werden er veel Kramsvogels gezien in het westelijk Waterkwartier en bij de Oranjesingel. De soort ontbrak in de zuidoostelijke helft van de stad o.a. in Hengstdal, Kwakkenberg, Mariënboom en Bottendaal, en was schaars in Brakkenstein. De nadruk op de westkant van Nijmegen zal te maken hebben met het overvloedige aanbod aan besdragende struiken daar, zowel in groenstroken als tuinen. Vuurdoorn, gelderse roos, meidoorn en andere struiken zijn daar veelvuldig te vinden. Daarnaast lijkt de soort gesteld te zijn op tamelijk overzichtelijke wijken; zeer dicht bebouwde buurten worden niet vaak gefrequentieerd, net als bosrijke wijken.

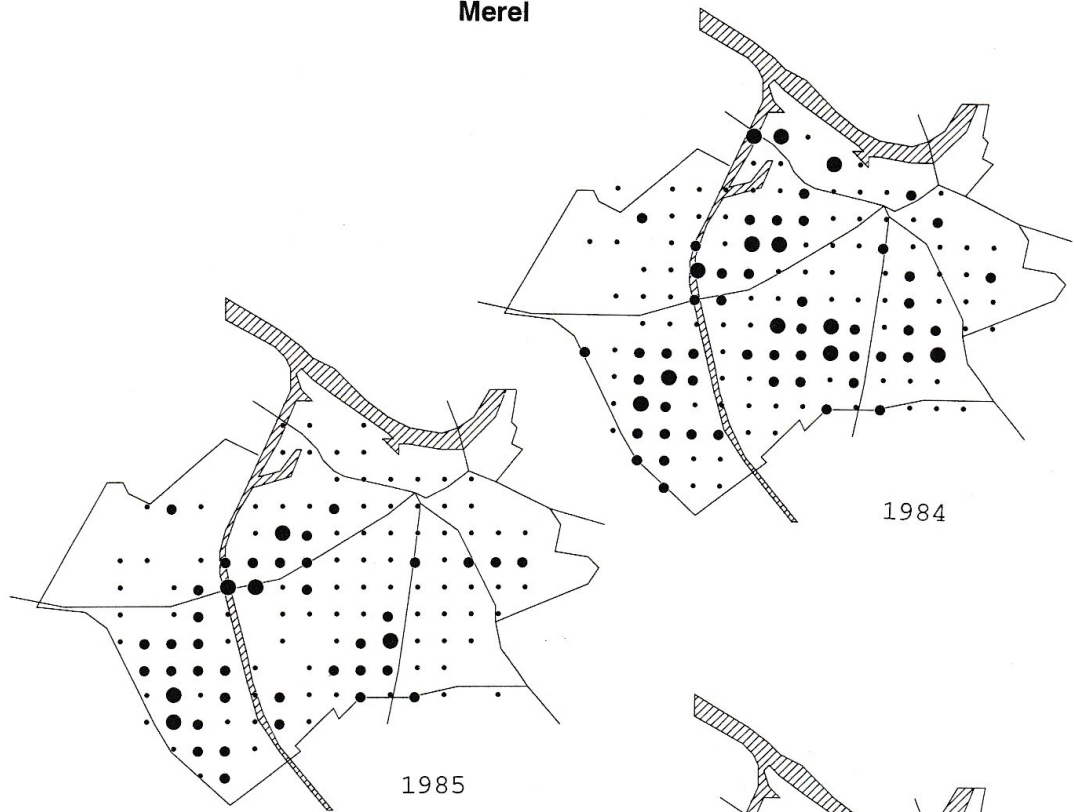
Merel

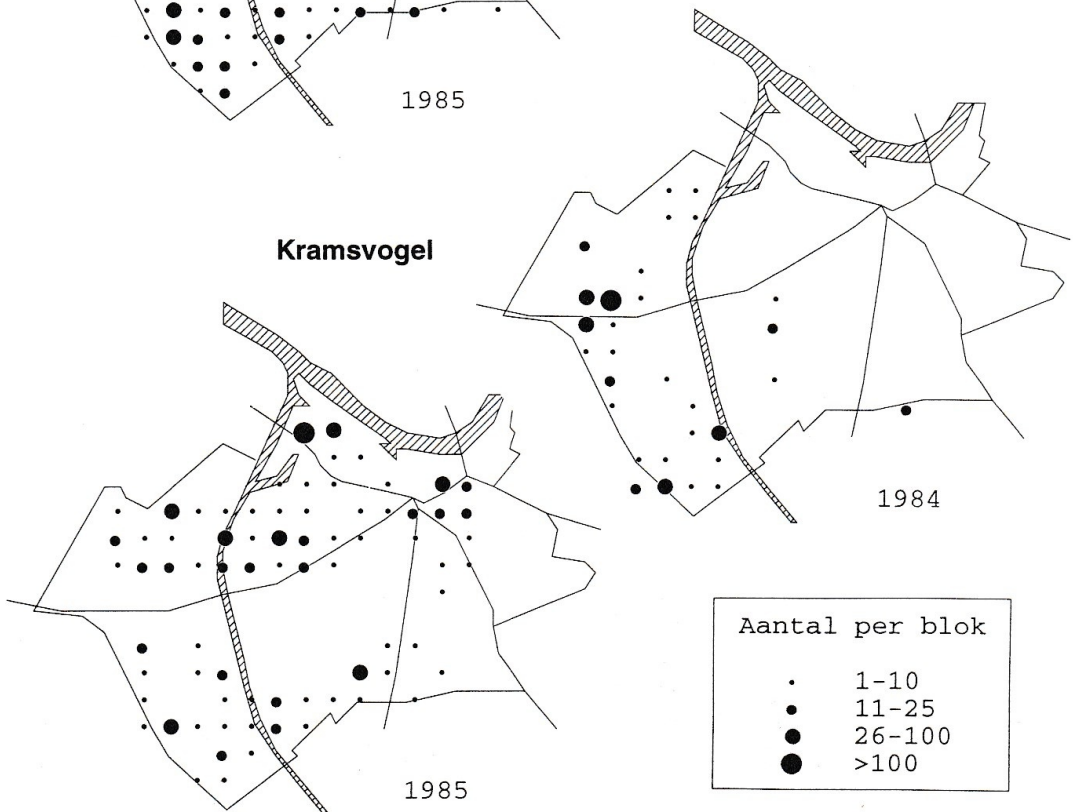
Kramsvogel

Merel

Kramsvogel

Aantal per blok

- 1-10
- 11-25
- 26-100
- >100

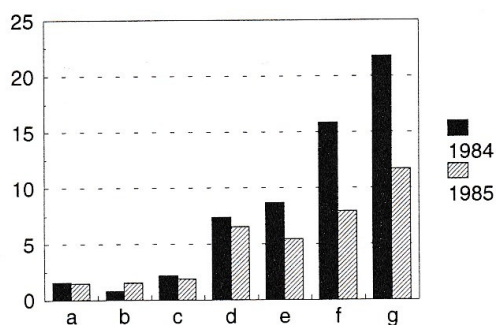
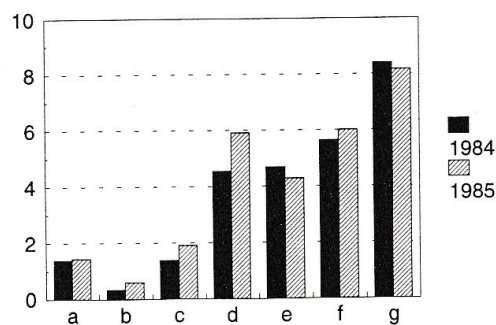
KOOLMEES *Parus major*

De Koolmees werd overal in de stad aangetroffen, maar de villawijken en de parken hadden de meeste aantrekkingskracht. De aantallen per blok waren dan ook het hoogst in het oosten, zuidoosten en centrum (Goffert) van de stad. Vooral in 1984 was dit beeld opvallend. Boomkruiper, Boomklever, Staartmees en Glanskop (waarvan geen kaart is opgenomen) vertonen overigens dezelfde concentratie op genoemde gebieden, en in nog extremere mate.

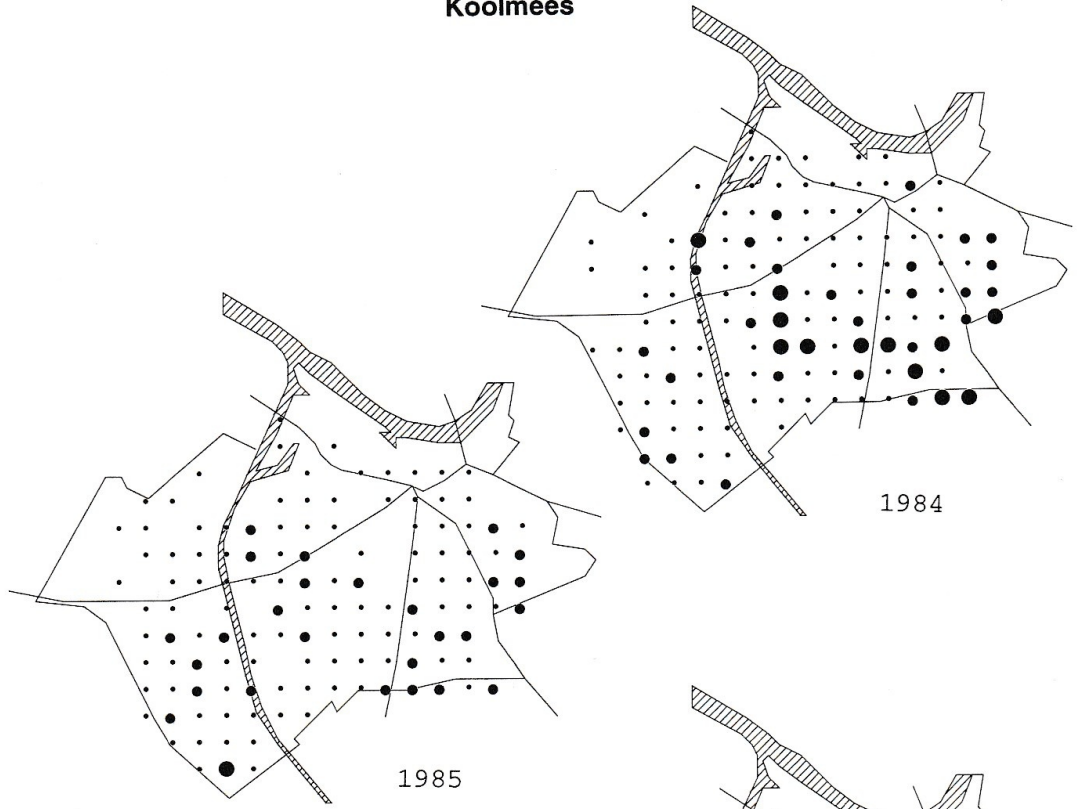
In januari 1985 lagen de aantallen gevoelig lager. Opvallend genoeg bleken juist de villawijken en parken leeggestroomd te zijn. Het is aannemelijk dat Koolmezen zich onder barre winterse omstandigheden meer verplaatsen naar de dichter bewoonde wijken, waar ook de dichtheid aan opgehangen vetbollen en pindasnoeren hoger is. De aantallen tijdens de landelijke PTT-tellingen in december waren eveneens lager (-9%), maar niet zo nadrukkelijk als in het Nijmeegse. Mogelijk zijn er de nodige Koolmezen tijdens de koudegolf in januari de pijp uit gegaan. In de Nederlandse bossen waren de aantallen broedvogels in het broedseizoen 1985 24% lager dan het voorgaande jaar (van Dijk *et al.* 1996).

PIMPELMEES *Parus caeruleus*

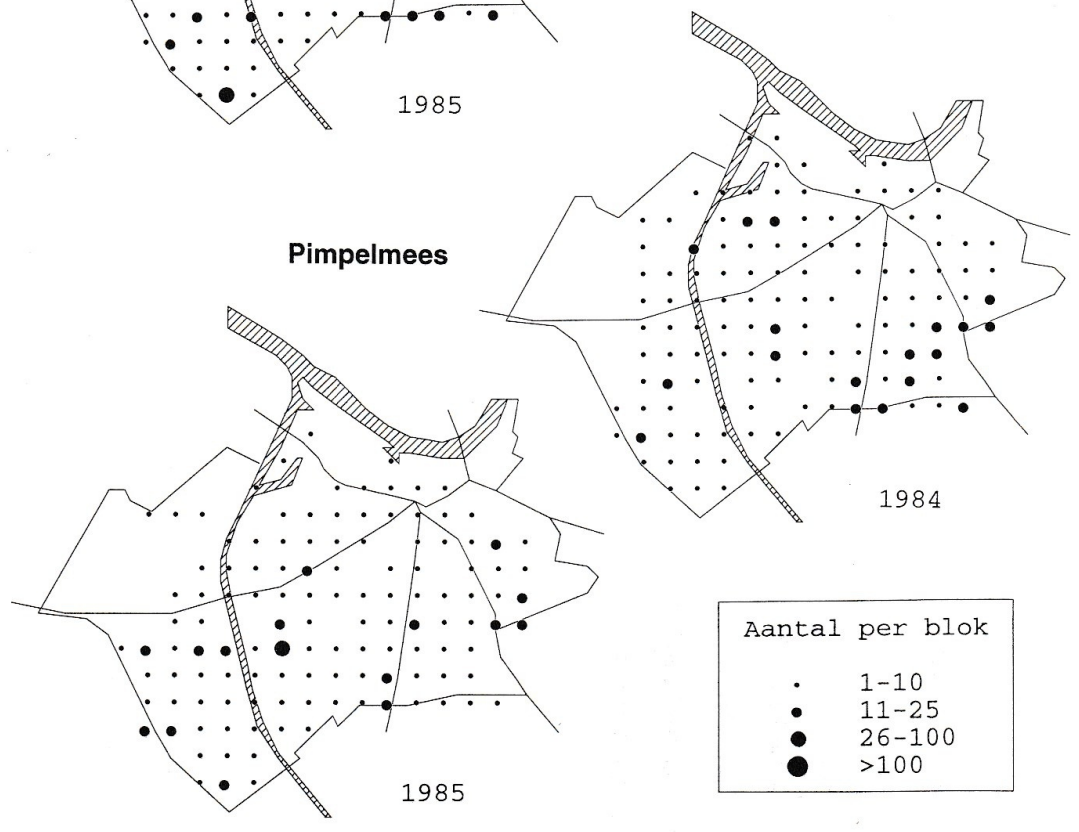
Er is enige overeenkomst qua verspreiding met die van de Koolmees. Net als deze heeft ook de Pimpelmees een voorkeur voor de bosrijkste delen van de stad, die in de zuidoostelijke hoek te vinden zijn. Deze voorkeur is echter minder uitgesproken, en ook elders in de stad zijn 's winters veel Pimpels te vinden. De wat bredere habitatkeus is ook in het diagram terug te vinden. Opmerkelijk genoeg waren de aantallen Pimpelmezen in beide winters nagenoeg gelijk (bij Koolmees aanzienlijk minder in 1985) en leek de soort zich onder extreme winterse omstandigheden niet terug te trekken uit de villawijken en parken. Bij in bossen broedende Pimpelmezen in Nederland werd na de winter van 1984/85 enige afname opgemerkt (-14%, van Dijk *et al.* 1996), maar niet zo sterk als bij de Koolmees.

Koolmees**Pimpelmees**

Koolmees

Pimpelmees

Aantal per blok	
.	1-10
•	11-25
●	26-100
●	>100

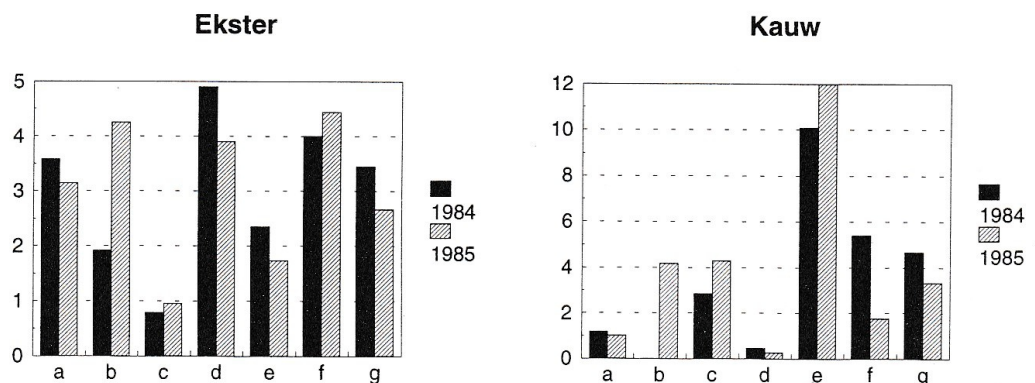
EKSTER *Pica pica*

Medio jaren tachtig was de Ekster nog in opkomst in Nijmegen-stad. De soort is er nog toegenomen tot begin jaren negentig; sindsdien lijken de aantallen gestabiliseerd of lokaal zelfs weer wat afgenomen te zijn.

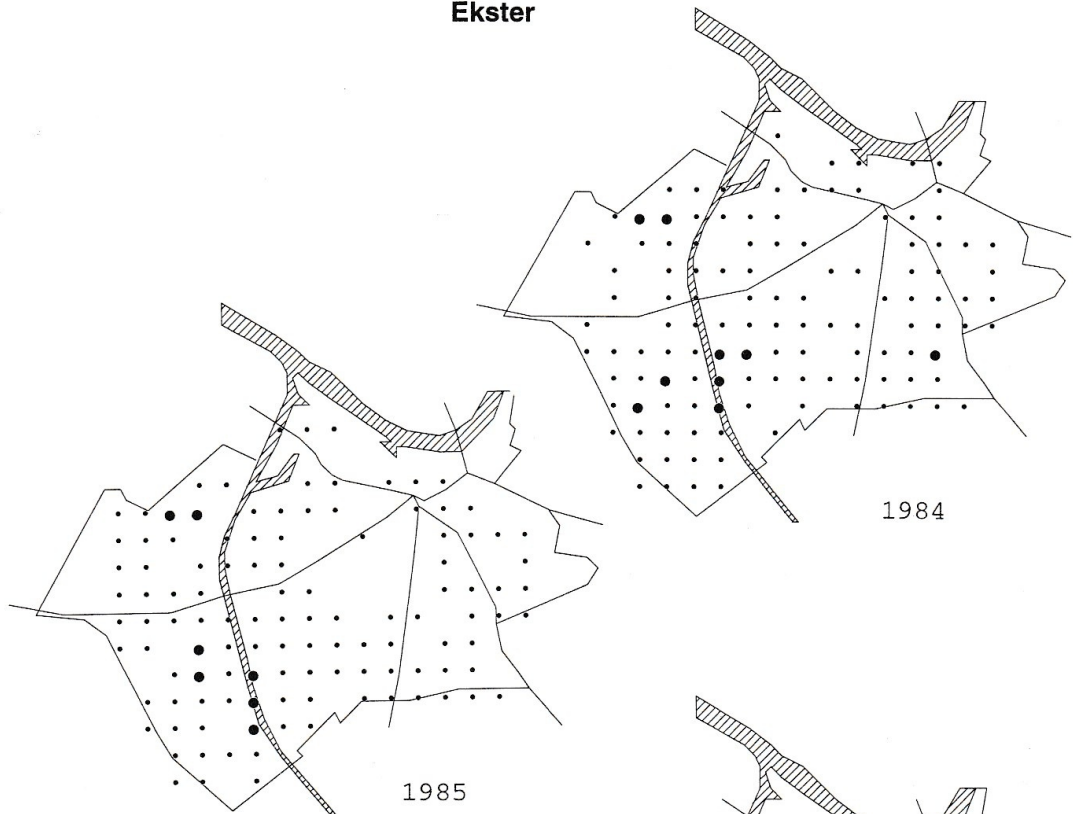
Hoe dan ook, tijdens het onderzoek had de Ekster al een ruime verspreiding in het stadsgebied: de soort was in driekwart van de blokjes aanwezig. De hoogste dichtheden werden vastgesteld in de groene en ruim opgezette wijken in Dukenburg en in de meest parkachtige wijken elders. Ze vormen vermoedelijk een afspiegeling van de grote broedpopulatie hier. Toch is de verdeling over de verschillende habitats betrekkelijk gelijkmatig. De soort ontbrak destijds alleen in de oude volksbuurten (let op de leemte op de kaart bij Bottendaal/Willemskwartier en het gat in de grafiek bij habitat c). Dit bleek ook bij tellingen van broedende Eksters in het voorjaar van 1984 (Hustings 1989). Daarentegen was het een van de eerste soorten die Lindenholt ontdekt had. De verschillen tussen beide winters zijn gering. Als opportunistische standvogel heeft de Ekster ook tijdens streng winterweer niet veel problemen om de winter door te komen.

KAUW *Corvus monedula*

In de stad overwinteren voornamelijk Kauwen die lokale broedvogel en geen trekker van elders zijn. Dat zou je tenminste zeggen wanneer je de verspreidingskaarten in ogenschouw neemt. De meeste Kauwen zaten namelijk in wijken waar er ook veel broeden. Veelal zijn dit de wat oudere, groene wijken met te kraken schoorstenen, naast villawijken en enkele parken. Het accent ligt derhalve op het zuidoostelijk deel van de stad. Ten westen van het Maas-Waalkanaal zijn opmerkelijk weinig Kauwen gezien. Blijkbaar zijn deze nieuwbouwwijken uit de jaren zestig en later ook voor overwinteraars van elders niet erg aantrekkelijk, hoewel de vele gazons en groenstroken heel geschikt lijken. Zelfs de kou in januari 1985 wist niet voor een influx van Kauwen in Dukenburg te zorgen. Zijn ze daar eind jaren negentig nog steeds zo schaars, overigens?

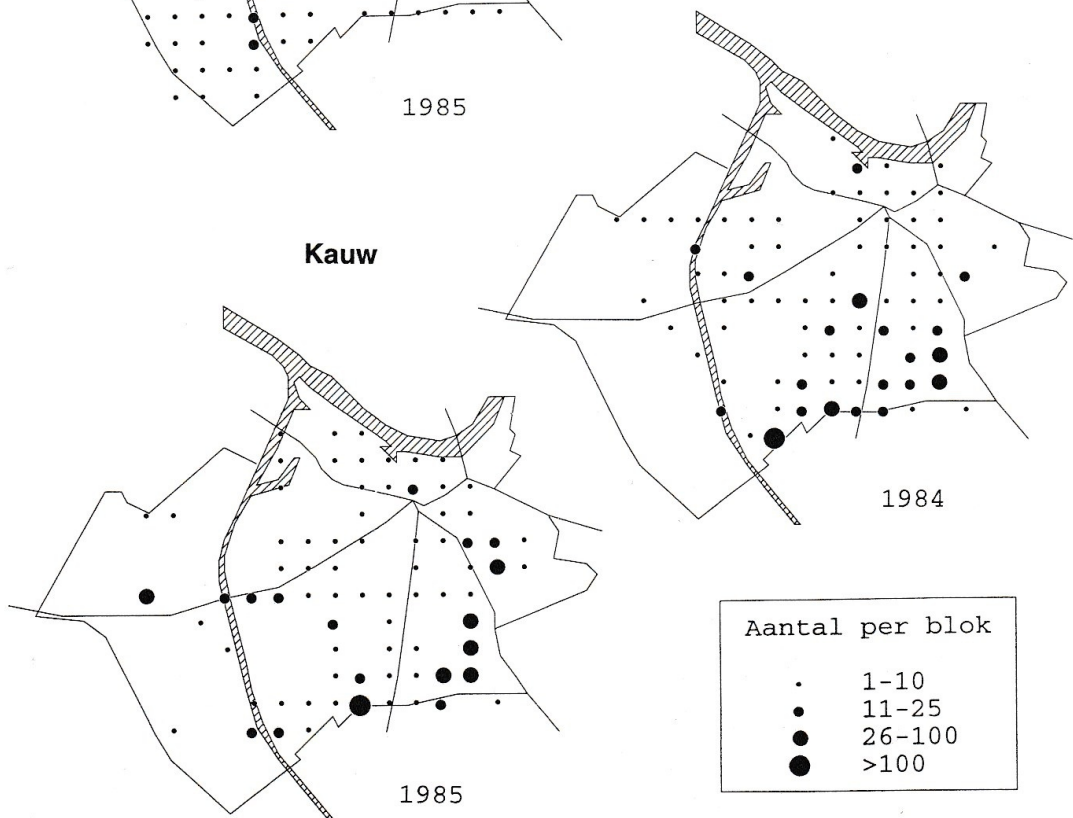
Ekster

1984

1985

Kauw

1984

1985

Aantal per blok	
.	1-10
•	11-25
●	26-100
●	>100

ZWARTE KRAAI *Corvus corone*

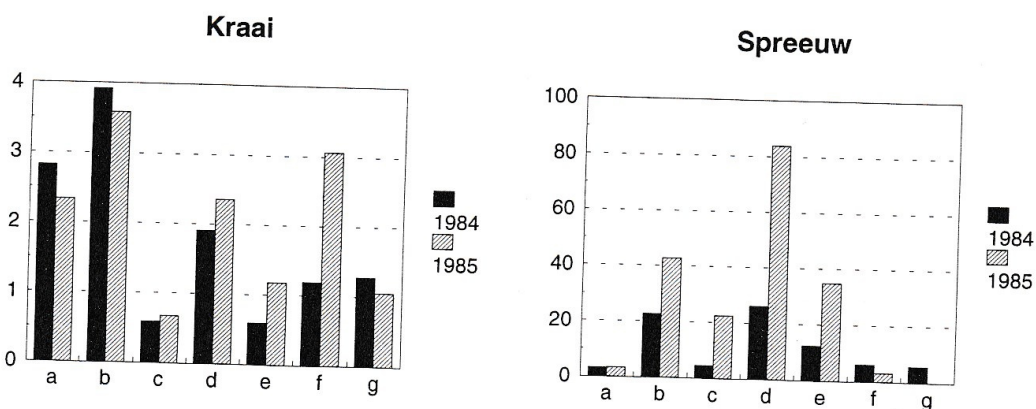
Net als de Ekster was ook de Zwarte Kraai medio jaren tachtig nog in opkomst als stadsvogel in Nijmegen. Anno nu is de soort er ongetwijfeld talrijker. De soort was medio jaren tachtig duidelijk schaarser dan de Ekster en had een beperktere verspreiding. Momenteel zullen de verhoudingen meer rechtgetrokken zijn.

Met enige fantasie is op de kaarten te zien hoe de kolonisatie vanaf de randen richting centrum nog volop bezig was. De dichtheden in de randgebieden waren in ieder geval het hoogst terwijl het echte centrum amper bezet was. De Zwarte Kraai werd het meest gezien in gebieden die vrij open waren en liefst niet te dicht bewoond. In dichtbebouwde en weinig groene volksbuurten werden vrijwel geen Zwarte Kraaien gezien. Net als de Ekster was de soort in Lindenholt een van de weinig vogelsoorten die in geen enkel blok ontbrak.

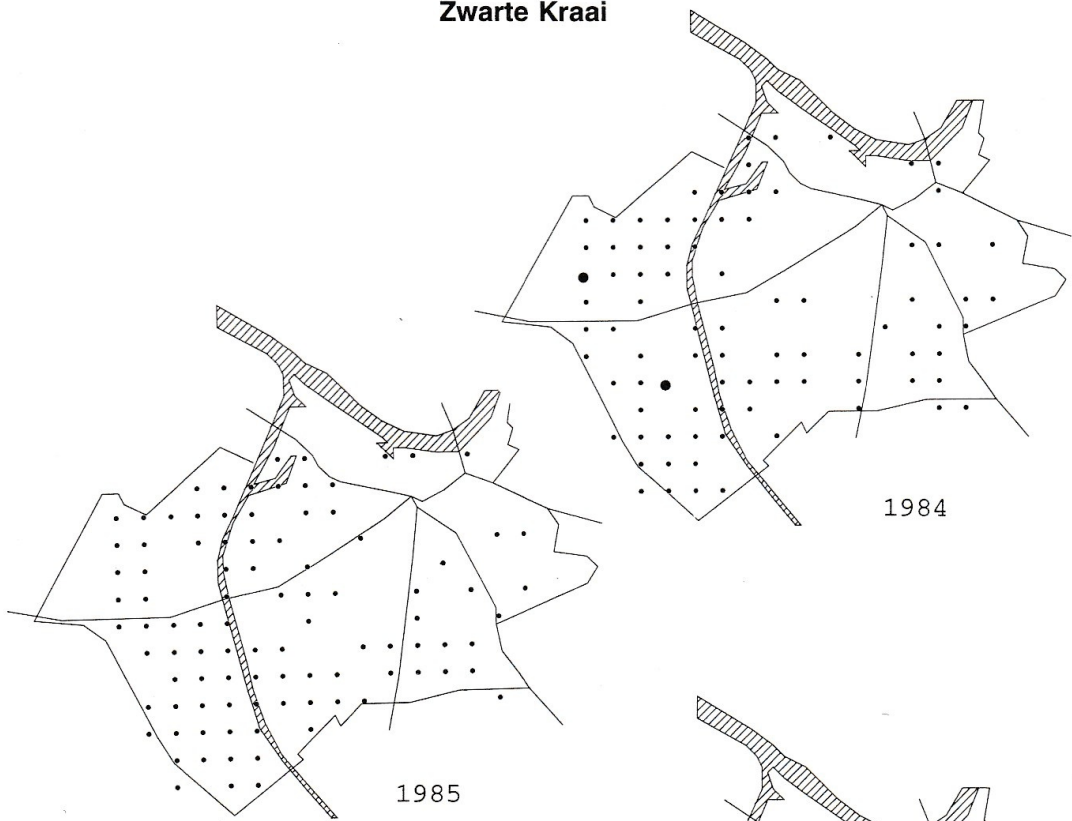
SPREEUW *Sturnus vulgaris*

Evenals bij Kokmeeuw, Stormmeeuw en Kramsvogel werd ook bij de Spreeuw in januari 1985 een sterke toename vastgesteld van de aantallen binnen de stad. Net als deze soorten zoekt ook de Spreeuw zijn kostje in de winter voornamelijk in graslanden, en wanneer deze door vorst en sneeuw ongeschikt worden, vormt de stad een aantrekkelijk alternatief. In tegenstelling tot de vorige soorten ging de influx in de stad tijdens het strenge winterweer echter niet gepaard met een toegenomen verspreiding, integendeel zelfs, want de presentie nam met 16% af. Dit betekent dus dat de toegenomen aantallen Spreeuwen op een kleinere oppervlakte verbleven. Overigens waren er landelijk in de winter van 1983/84 vermoedelijk minder Spreeuwen dan in 1984/85, afgaande op de decemberindexen van het PTT (van Turnhout *et al.* 1997).

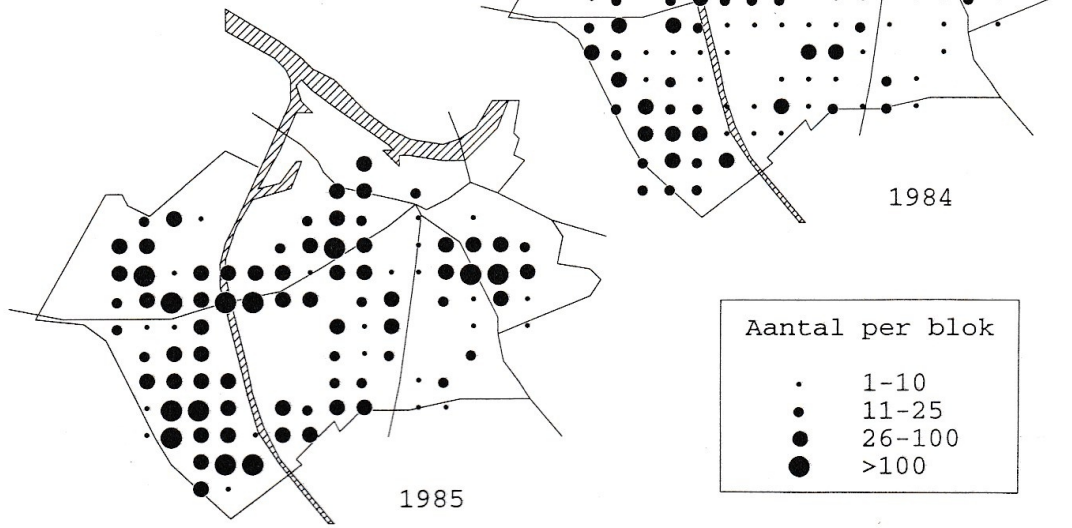
Spreeuwen werden vooral veel gezien in de ruim opgezette (nieuwbouw)wijken met veel groenvoorzieningen in Dukenburg. Gazons en andere grasvelden bieden hier in zachte winters geschikte foerageergelegenheid terwijl de aanwezigheid van veel menselijke bewoning garant staat voor de nodige bijvoeding wanneer het echt gaat winteren. De overige wijken werden echter geenszins versmaad. De soort werd ook in Dukenburg hier en daar in flinke aantallen gezien, bijv. in Hengstdal, Neerbosch/Heseveld en Wolfskuil. In de villawijken en parken en bossen werden weinig Spreeuwen gezien; de meest bosrijke delen van Nijmegen werden tijdens de kou van januari 1985 ontruimd.

Zwarte Kraai

Spreeuw

Aantal per blok	
.	1-10
•	11-25
•	26-100
•	>100

HUISMUS *Passer domesticus*

Tijdens het zachte winterweer in januari 1984 werden overall in de stad Huismussen gezien. Tijdens het strenge winterweer van januari 1985 was dat anders, want de verspreiding (presentie) viel met zo'n 16% terug. Frappant genoeg kan dat niet worden gezegd van de aantallen, want die bleven gelijk. Dit wijst erop dat Huismussen vermoedelijk niet al te veel last van de strenge winter hadden, maar wel de minder geschikte gebieden ontruimden. Op de kaarten is dat zichtbaar in het compleet verdwijnen rond de Goffert/Jonkerbosch en in delen van Heijendaal.

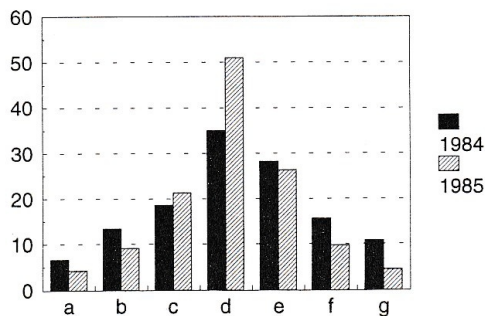
Huismussen zijn in alle typen woonwijken gezien, van dichtbebouwde volksbuurten tot ruim opgezette nieuwbouw. Het is een van de weinige soorten die tot in de asfaltjungle van hartje Nijmegen voorkomt en de villawijken tamelijk links laat liggen. Het talrijke voorkomen in Dukenburg verbaasde me enigszins. De tamelijk nieuwe woonhuizen hier bieden minder goede nestgelegenheid dan de oudere woonwijken. Daarentegen hebben ze veel groen in de aanbidding, en dat zou voor Huismussen wel eens net zo belangrijk kunnen zijn. Aan het spaarzame voorkomen in Lindenholt valt af te lezen dat het enige jaren duurt voordat de Huismus de sprong naar een vers opgeleverde wijk kan maken of er voldoende van zijn gading vindt.

VINK *Fringilla coelebs*

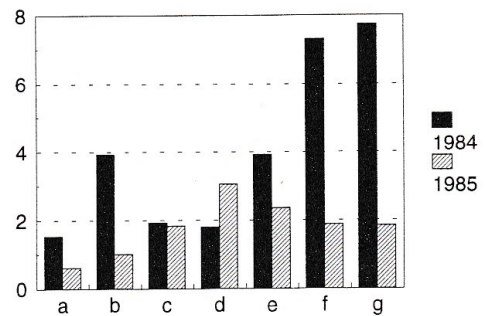
Er was een frappant verschil tussen beide winters. In januari 1984 was deze soort vrij talrijk en kwam hij zeer verspreid voor, met duidelijke concentraties in de villawijken en parkachtige bossen in het oosten en zuidoosten van Nijmegen. In januari 1985 waren er aanzienlijk minder Vinken en kwam de soort verspreid over de hele stad in lage aantallen voor, zonder opvallende concentraties. De villawijken en bossen kwamen toen slechter uit de bus dan de woonwijken met veel groen.

Het wat mindere voorkomen in 1985 is onverwacht, aangezien je bij streng winterweer en zeker na sneeuwval, wanneer foerageren in de bossen minder gemakkelijk is, juist een influx van Vinken in de stad zou verwachten. Er zal ongetwijfeld wel een relatie zijn met voedselvoorraden buiten de stad, maar dan niet een die voor mij gemakkelijk te doorgronden is. In de winter van 1983/84 waren er extreem veel beukenootjes, wat het relatief talrijke voorkomen van Vinken in ZO-Nijmegen in januari 1984 zou kunnen verklaren: ze vonden hier in de bossen mooie voedselbronnen. In de winter van 1984/85 waren er bijzonder weinig beukenootjes (gegevens De Dorschkamp, Wageningen) en werden Vinken meer gelijkmatig verspreid over de stad gezien. Maar waarom waren het er zo weinig? Waren er toen weinig overwinterende Vinken in Nederland? Dat blijkt dan niet uit de gegevens van het landelijke PTT-project, want de aantallen in december waren in beide jaren even hoog (van Turnhout *et al.* 1997). Wel werden er in februari 1985 extreem weinig Vinken op de PTT-routes geteld (CBS 1987). Sterke afname door overmatige wintersterfte lijkt niet aannemelijk (al nam het broedbestand in de Nederlandse bossen met 13% af na deze winter; van Dijk *et al.* 1996), zodat mogelijk een deel van de in december nog aanwezige Vinken vertrokken is nadat de winter begin januari volop ingezet was.

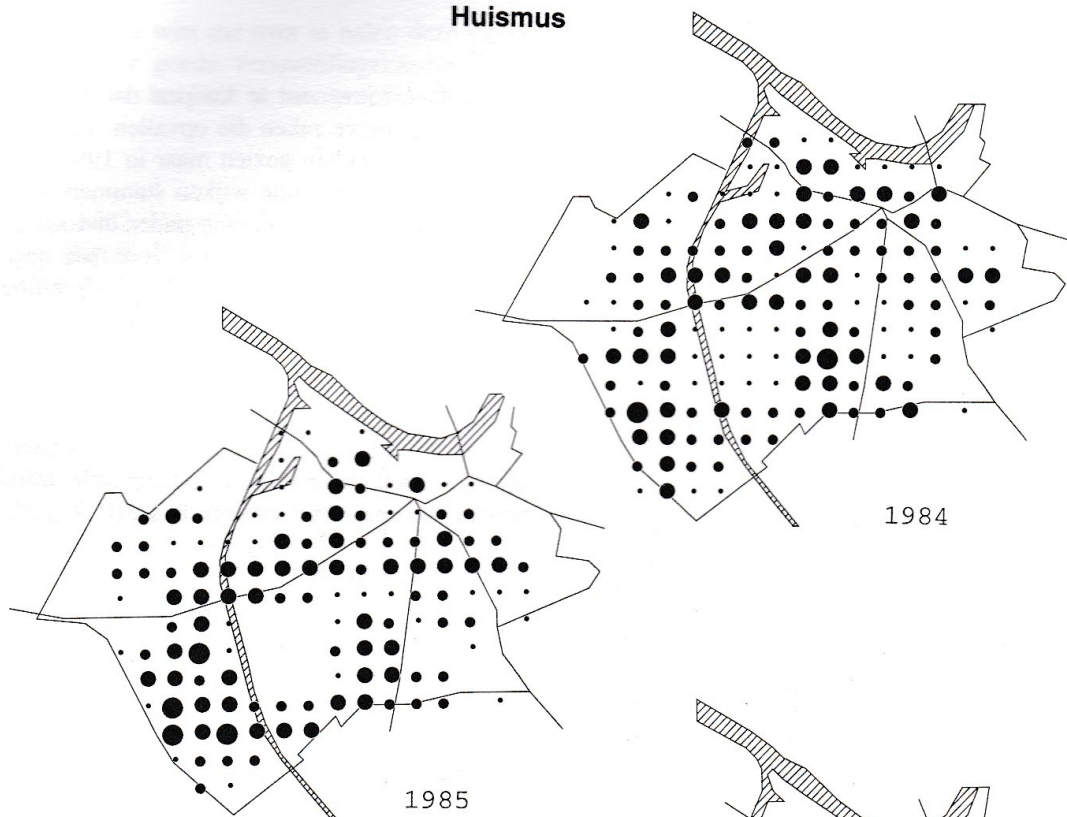
Huismus

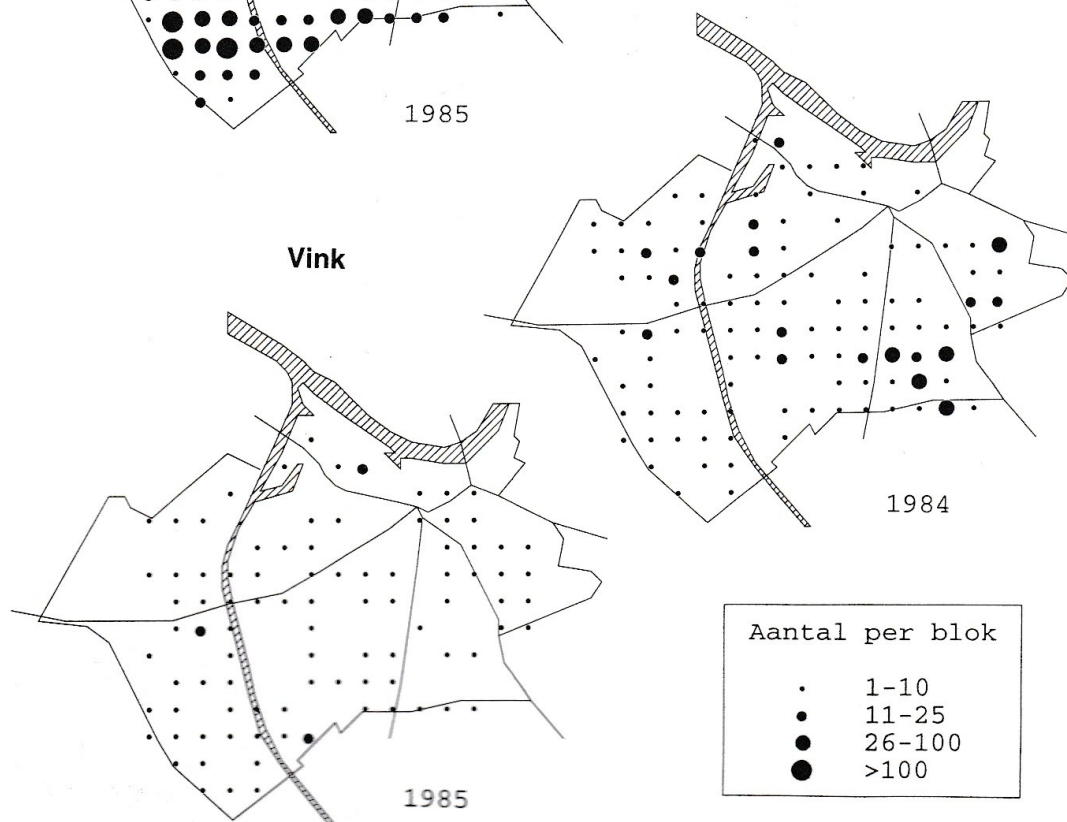
Vink

Huismus

Vink

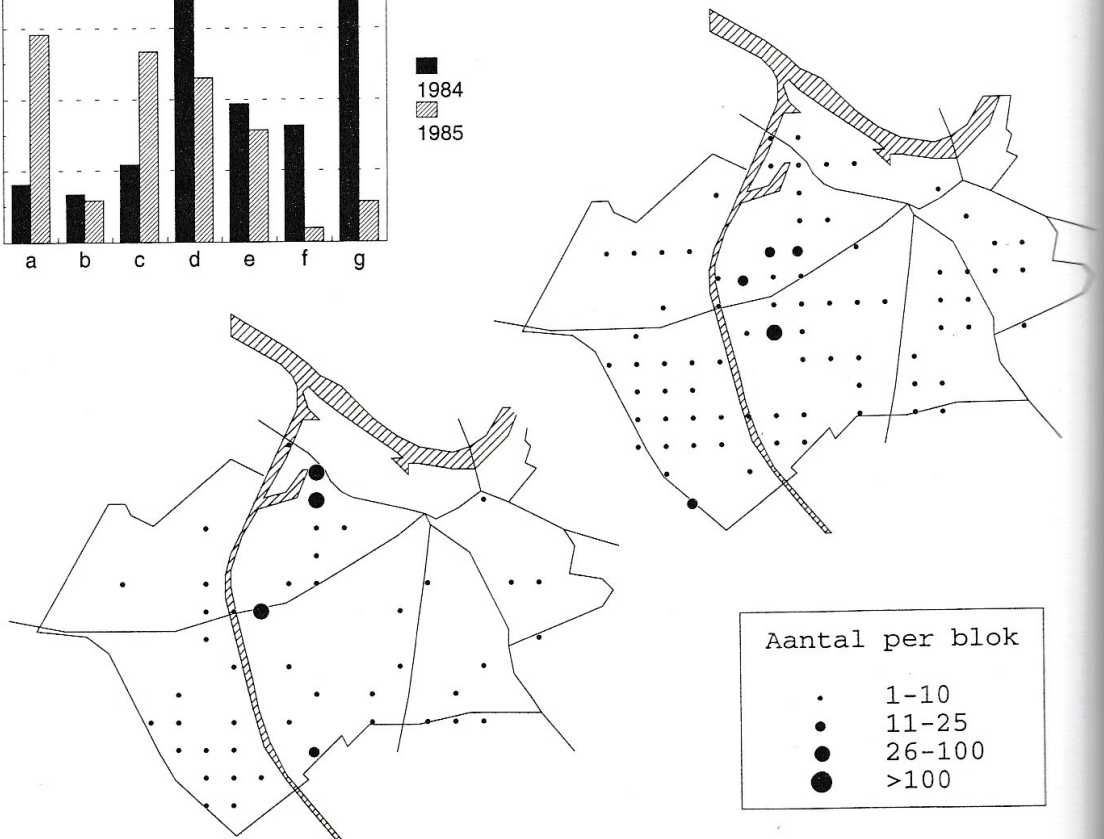
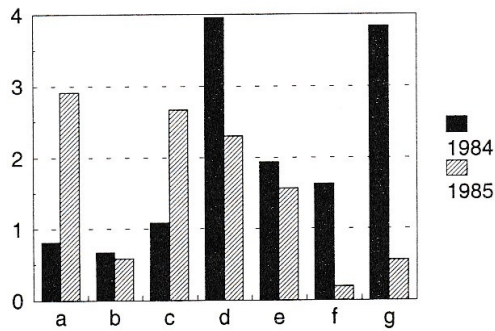

Aantal per blok	
•	1-10
•	11-25
•	26-100
•	>100

GROENLING *Carduelis chloris*

Aan het verspreidingsbeeld valt op het eerste oog geen touw vast te knopen. In beide winters lijkt de verspreiding erratisch te zijn, al zijn er wat suggestieve zaken die opvallen. Zo werden er in januari 1984 relatief veel Groenlingen in villawijken en parken gezien maar in 1985 juist niet. De meeste waarnemingen op industrieterreinen en in dicht bebouwde wijken stammen juist weer uit 1985. Dit zou kunnen wijzen op lokale verplaatsingen van Groenlingen onder invloed van het koude winterweer, maar zeker is dat allerm minst. Groenlingen zijn een lust voor het oog maar eigenlijk rotbeesten om te tellen. Ze zitten veelal in groepen die een groot gebied afschuimen op voedsel, veelal rozenbottels. Door de regelmatige pendelbewegingen tussen de verschillende voedselplekken is de kans groot dat de teller een groep mist of dubbel telt. Juist omdat het om groepen en niet om losse individuen gaat, kan dit flink doortikken in het resultaat. Om Groenlingen goed in kaart te brengen zou het beste geteld kunnen worden door een telploeg van verschillende tegelijkertijd opererende tellers, daarmee het risico van dubbel- of ondertelling verkleinend. Het frequent tellen van Groenlingen in kleinere gebieden zou zinvolle informatie kunnen verschaffen over het preciese terreingebruik van deze soort binnen de stad.

Groenling

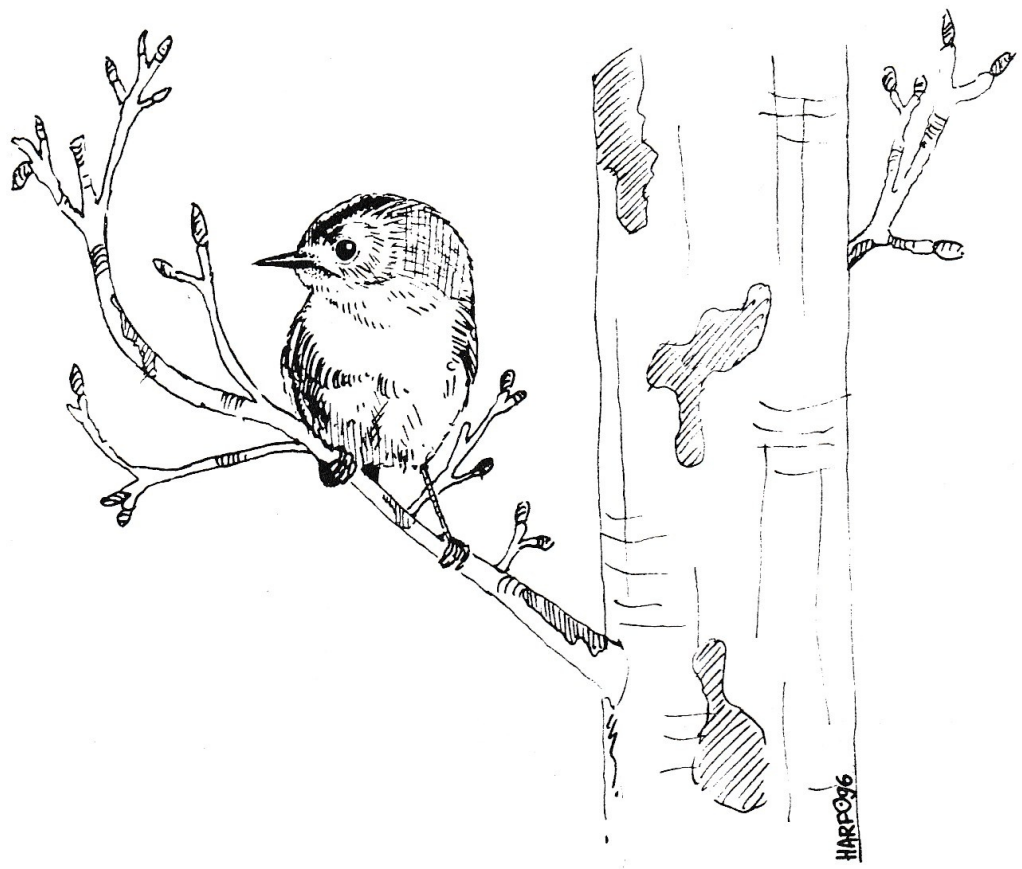

Dankwoord

Ronald Zollinger wist me over te halen deze gegevens uit het stof te halen. Dat hij via geknutsel op de computer goede verspreidingskaarten kon maken, was een krachtige stimulans een en ander alsnog aan het licht te brengen, waarvoor mijn dank.

Literatuur

- BEZZEL E. 1982. Vögel in der Kulturlandschaft. Ulmer, Stuttgart.
- VAN DEN BIJTEL H.J.V., VAN NES J.J. & ZAGT R. 1991. Wintertellingen van vogels in dorpen. Kruisbek 34: 70-77.
- BOS A.J.P. 1976. Overwinterende vogels in De Bilt-Zuid in de winter 1974-1975. Braakbal 19(3): 15-29.
- CBS 1987. Punt-transecttellingen van wintervogels 1984/'85. SDU/CBS, 's-Gravenhage/Voorburg.
- VAN DIJK A.J., HUSTINGS F., SIERDSEMA H. & VERSTRAEL T. 1996. SOVON Broedvogelrapport 1993. SOVON-monitoringrapport 1996/02, SOVON, Beek-Ubbergen.
- VAN DIJK K. 1992. De stad Groningen: een toevluchtsoord voor watervogels bij vorst. Vogeljaar 40: 244-248.
- VAN DIJK K. & MAJOR F. 1995. Aflezen van metalen ringen bij Kokmeeuwen in Groningen en het Gooi. Vogeljaar 43: 145-154.
- HULSCHER J.B. 1985. Terreinkeus van jonge en oude Kokmeeuwen *Larus ridibundus*: een keuze tussen nat en droog. Limosa 58: 49-55.
- HUSTINGS F. 1989. Verschillen in broedgedrag tussen stads- en plattelandseksters. Mourik 15: 68-78.
- MULSOW R. 1980. Untersuchungen zur Rolle der Vögel als Bioindikatoren am Beispiel ausgewählter Vogelgemeinschaften im Raum Hamburg. Hamburger avifaun. Beitr. 17: 1-270.
- VAN NES J.J. & VAN DEN BIJTEL H.J.V. 1992. Wintertellingen van vogels in dorpen (2): Veranderingen in de tijd. Kruisbek 35: 2-16.
- POST H. 1984. Inventariseren in een dierentuin. Vogeljaar 32: 27-31.
- SCHOPPERS J. 1995. Stadstelling wintervogels in 1995. Vlerk 12: 75-78.
- van der Vorm R. 1990. Vogels kijken in de stad of stadsrand. Aves Visum nr 44: 18-21.
- VAN TURNHOUT C., HUSTINGS F., SIERDSEMA H. & VERSTRAEL T. 1997. Punt Transect Tellingen van wintervogels in Nederland in 1994/95. SOVON-monitoringrapport 1997/01, SOVON, Beek-Ubbergen.

Aanwijzingen bij het schrijven van bijdragen voor "De Mourik"

Langere artikelen worden bij voorkeur in verschillende hoofdstukjes verdeeld, dit i.v.m. de leesbaarheid. Bij het weergeven van onderzoeksresultaten is een goede verdeling: Inleiding, Methode, Resultaten, Discussie (of Bespreking), Literatuur.

Wanneer literatuurgegevens verwerkt worden moet altijd de bron worden aangegeven. In de tekst gebeurt dit door het vermelden van schrijver(s) en jaartal van publicatie, voorbeeld: (Brouwer et.al. 1985). Onder het hoofdstukje "Literatuur" wordt de bron vervolgens nader omschreven, zoals in onderstaande voorbeelden:

Brouwer, P. & Gorissen, R. & Hagemeyer, W. & Helmer, W. 1985. Vogels van de Ooijpolder. VWG Rijk van Nijmegen en omstreken. O.M. van Hoorn, Nijmegen.

Van Swaay, C. 1985. De Rode en Zwarte Wouw (Milvus Milvus en Milvus migrans) in het Rijk van Nijmegen. De Mourik 11 (2): 52-62.

Bij boeken dus uitgever en plaats van uitgave; bij bladen eerst jaargang, dan nummer en de bladzijden waarover het artikel loopt.

Wanneer u tabellen en figuren in uw artikel plaatst: voorzie elke tabel en figuur van een nummer (tabel 1, 2 etc.; figuur 1, 2, etc.) zodat u makkelijk in de tekst naar een tabel of figuur kunt verwijzen. Voorts moet elke figuur en tabel voorzien zijn van een korte maar duidelijke verklarende tekst, zodat de lezer weet waar de tabel of figuur over gaat.

Soortnamen van vogels worden altijd met een hoofdletter gespeld, dus Zwarte Zeeëend, Koolmees etc.. Soort- of familiegroepen echter steeds met een kleine letter, dus eenden, zeeëenden, mezen. Wetenschappelijke namen worden met een hoofdletter en vervolgens met een kleine letter geschreven, Athene noctua, Turdus torquatus (bij de eerste keer is het gebruikelijk om de naamgever te vermelden: Turdus torquatus (L.), "L" staat voor Linnaeus).

Voorts is de redactie altijd bereid u bij te staan, onder andere bij het verzamelen van literatuur- en archiefgegevens.

Aanwijzingen bij het maken van illustraties

Pentekeningen met Oost-Indische inkt op wit papier of transparant. Bij voorkeur ongeveer 1,5 tot 2 keer de grootte waarop ze afgedrukt moeten worden.

Overtredingen van de Vogelwet, Jachtwet en Natuurbeschermingswet

Deze kunnen gemeld worden aan de heer P. Brugman, Regt. Stoottroepenstraat 14, 5431 TA Cuyk, tel. 08850-15901 (Controleur Vogelwet). Strafbare feiten die direct of indirect te maken hebben met de bescherming van de natuur (Jachtwet, Vogelwet, Visserijwet, Natuurbeschermingswet e.d.) kunnen het beste gemeld worden bij de plaatselijke politie.

Dood gevonden vogels

Deze kunnen voor onderzoek ingezonden worden naar het Centraal Diergeneeskundig Instituut, met name wanneer de omstandigheden verdacht zijn. Hiertoe is wel een verklaring nodig van een controleur Vogelwet of de plaatselijke politie. Verkeers-, olie-slachtoffers e.d. worden niet onderzocht. Adres C.D.I. afd. B.P., Edelhertweg 15, 8219 PH Lelystad, tel. 03200-73911.

Ringen

Wanneer u een ring vindt of bij een vogel afleest kunt u de ring of cijfercombinatie opsturen naar Vogeltrekstation, Antwoordnummer 341, 6660 VE Heteren. Bij dit station kunt u ook speciale formulieren voor het insturen opvragen. Zowel binnenlandse- als buitenlandse (kleur)ringen worden verwerkt.

jaargang 22 nummer 3
INHOUD

Notulen vergadering 21 oktober 1996	54
Riviertellingen tel(len) mee!	57
Wintervogeltelling in het Land van Cuyk 1995/96	58
Integrale telling van wintervogels in Nijmegen in januari 1984 en 1985	63

AGENDA

LEDENVERGADERING IN MAART 1997
AANSLUITEND DIALEZING
(nadere aankondiging volgt binnenkort)